

ABDURRAHMAN HAN REFORMLARINDAN 2015'E AFGAN MODERNLEŞMESİ

THE MODERNIZATION OF AFGHANISTAN FROM ABDURRAHMAN KHAN REFORMS TO 2015

Mustafa ARSLAN¹

Öz

Bu çalışma, Türk modernleşmesi ile eş zamanlı başlayan Afgan modernleşmesini etkileyen faktörleri kendi şartları içerisinde ele almaktadır. Türk toplumuyla tarihi bağlara sahip olan Afganistan'ın modernleşme süreci hakkında derinlemesine araştırma ve katılımcı gözleme dayalı, güncel bir çalışma olmasının ötesinde araştırmacılar ve uygulayıcı birimlerin kullanımına uygun bilgiler sağlaması bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Çalışmada ulaşılan sonuçlar literatür taraması ve ISAF görevi kapsamında Kabil'de edinilen şahsi tecrübelerin sentezine dayanmaktadır.

Bazı batılı olmayan toplumlarda Batı toplumlarını örnek alarak gerçekleştirilen değişim sürecini ifade eden modernleşme, Afgan toplumunda Abdurrahman Han döneminde uygulamaya konan reformlarla başlamış ve Amanullah Han döneminde kazandığı ivmeyi Sovyet işgaline kadar sürdürmüştür. 1978 darbesiyle yönetime gelen Taraki, halefleri Hafızullah Amin ve Karmal'ın uyguladığı sosyalist modernleştirme teşebbüslerine karşı oluşan toplumsal direnç, 1979'da Sovyet işgaline yol açmıştır. Sovyetlerin sosyalist modernleştirme girişimine karşı oluşan toplumsal direnç silahlı bağımsızlık mücadelesine dönüşmüştür. Sovyetlerin bu silahlı mücadeleye sert karşılık vermesi nedeniyle, Afganistan'ın modernleşme adına sahip olduğu tüm kazanımları tahrip olmuştur.

Sovyetler geri çekildikten sonra mücahit gruplar arasında iç savaş baş göstermiştir. İç savaş dönemi ile Taliban döneminde modernleşme adına herhangi bir adım atılmamış, dahası mevcut kazanımlar da rafa kaldırılmıştır. Özellikle kadınların sahip olduğu tüm haklar ihlal edilmiştir. 2001'de ABD önderliğindeki koalisyonun müdahalesi sonrasında ülkeyi istikrara kavuşturmak için yeniden yapılanma programı uygulamaya konmuştur. Bu program doğrultusunda, yapılan dış yardımların da katkısıyla, güvenlik, eğitim, sağlık, altyapı, ulaşım, madencilik, tarım, iletişim gibi sektörlerde uzun mesafe kat edilmiştir ancak Afganistan dış yardımlar olmadan bu reform sürecini devam ettirmeye henüz hazır değildir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, modernleşme, yeniden yapılanma, reform, eğitim, güvenlik.

¹ Dr., arslan_mstf@yahoo.com

Abstract

This paper examines influencing factors of the Afghan modernisation movement in its peculiar conditions, which was initiated simultaneously with Turkish modernisation. Beyond being an up to date research based on in-depth research and participant observation on the modernization of Afghanistan, which has historical ties with the Turkish society, providing suitable information for researchers and practitioners also makes this paper important in the literature. The results of the study rely on the synthesis of literature review and personal experiences gained during the ISAF deployment of the author in Kabul, Afghanistan.

Modernization, which is a changing process seen in many non-western countries through repetition of the western societies, was initiated in the Afghan society by the reforms implemented in the reign of Abdurrahman Khan, and had sustained the momentum gained in the Amanullah Khan's reign until the Soviet invasion. The social resistance, against the socialist modernization initiatives launched by Taraki, who came to power with the 1978 Coup, and his successors Hafizullah Amin and Karmal, caused the Soviet invasion in 1979. This social resistance against the socialist modernization of the Soviets evolved into an armed struggle for independence. Due to fierce reaction of the Soviets against this struggle, all the acquisition of Afghanistan on behalf of modernization had been ravaged.

After the withdrawal of the Soviets, a civil war emerged amongst Mujahedeen groups. During the civil war and the reign of the Taliban, there had been no progress; furthermore the existing accusations had been suspended as well. Particularly, all the women rights had been violated. After the intervention of the US-led coalition in 2001, a reconstruction program was put into practice in order to stabilise the country. In accordance with this program, with the effect of foreign aids, a long distance was covered in many sectors such as security, education, health, infrastructure, transportation, mining, agriculture and communication, but Afghanistan is not yet ready to sustain this modernization process without foreign aids.

Keywords: *Afghanistan, modernization, reconstruction, reform, education, security.*

1. GİRİŞ

Avrupa'da aydınlanma çağı sonrasında yaşanan, ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel yenilikleri, bazı Batılı olmayan toplumlar kendi siyasi yapılarına uyarlamaya çalışmışlardır. Modernleş(tir)me olarak adlandırılan bu uyarlama süreci, toplumsal yapı, ekonomik güç, lider kadroların niteliği ve toplumun değişimi algılama tarzı gibi değişkenlere bağlı olarak farklı sonuçlar doğurmuştur.

Modernleşme sürecinde başarılı olan toplumların, sürecin temel dinamiklerini doğru analiz ederek, Batı'nın bilim ve tekniğini aldıkları ve geliştirdikleri görülmektedir. Başarılı olamayan toplumların ise Batı'nın üstünde yükseldiği değerleri algılayabilecek nitelikte lider kadroya sahip olmadıkları görülmektedir. Düşük eğitim seviyesi ve dar dünya görüşüne sahip bu kadrolar, modernleşmeyi kılık-kıyafet ve yaşam tarzından ibaret bir değer olarak görmüşlerdir. Bu bakış açısı doğrultusunda uygulamaya çalıştıkları modernleştirme politikaları halkın güçlü direnci karşısında başarılı

olamamıştır. Yönetici elitlerce toplumlara modernleşmenin gereği olarak sunulan yenilikler, toplumsal değerlerle ters düştüğü için reddedilmiştir.

Afganistan, modernleşme hamlelerini Türkiye ve İran'la eşzamanlı olarak başlatmış ancak sonuçlandıramamıştır. Abdurrahman Han döneminde başlatılan süreç Amanullah Han döneminde ilerlemiş, 1979 Sovyet işgaline kadar, aralıklarla devam etmiştir.

1978 darbesiyle yönetime gelen Taraki, Hafızullah Amin ve Karmal dönemlerinde girilen sosyalist modernleşme hamleleri Sovyet desteğine rağmen toplum tarafından kabul görmemiş ve hükümete karşı başkaldırı yaşanmıştır. 1979'da Sovyetlerin ülkeye müdahalesiyle, halk ayaklanması bağımsızlık mücadelesine dönüşmüş, ülke on yıl işgal altında kalmıştır. İlk yıllarda ülkeye yatırım yaparak bir uydu Sovyet Cumhuriyeti yaratmayı planlayan Sovyetler, planı erteleyerek karşı karşıya kaldıkları güçlü direnişi kırmaya yönelmiştir. Bu bağlamda, ekonomisi tarıma dayanan ve arazilerinin ancak % 12'lik kısmında tarım yapılabilen ülkede sulama kanalları tahrip edilmiş, araziler mayınlanmış, meyve bahçeleri tahrip edilmiş, hayvancılık yok edilmiştir (Oğuz, 2001: 22, 26).

Sovyet işgali ülkedeki uluslaşma sürecini sekteye uğratmış, iç savaşta ve Taliban döneminde mücahit gruplar ve etnik gruplar arasında yaşanan kanlı çatışmalar derin toplumsal yaralar açmış, etnik gruplar arasındaki güveni yok etmiştir. Mücahit grupların ihtiyaç duydukları kaynağı elde etmek için giriştikleri uyuşturucu sektörü, savaş sonrasında arazileri ve su kanalları tahrip edilmiş olan Afgan köylüsünün de hayata kalma mücadelesinde çıkış yolu olmuştur.

Taliban'a güvenliği sağlaması ve istikrar getirmesi nedeniyle sıcak bakan toplumun fikri kısa süre sonra yerini şüphe ve endişeye bırakmıştır (Oğuz, 2001: 26). Vahhabilik ekolüne dayalı dar dünya görüşüne sahip Taliban'ın okulları kapatması, kız çocuklarının eğitimlerini engellemesi, bayanların çalışmasını yasaklaması, toplumun geleneksel değerlerini yok sayması gibi uygulamalar toplumda hoşnutsuzluk yaratmıştır (Mutanoğlu, 2006: 22,23).

2001 sonrasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) liderliğindeki koalisyonun hava desteğinde hareket eden Kuzey İttifakı'nın karşı saldırısı ile Taliban ülkenin güney kesimine sürülmüştür. Kuzey İttifakı'nda Peştuların yer almaması, Taliban'ın ise Peştu gruplar arasında varlık gösteriyor olması nedeniyle toplumsal mutabakat tekrar zarar görmüştür. Ülkede Taliban ve Hakkani gibi yasadışı grupların faaliyetlerine rağmen ekonomik, siyasi, idari ve toplumsal yeniden yapılanma ve iyileştirme çalışmaları sürmektedir.

2. MODERNİTE VE MODERNLEŞME

İnsanın aklını kullanarak kendi kaderini yaratabileceğini ve evrenin kurallarının anlaşılabilirliğini öne süren ve belirli bir süreçte kendiliğinden ortaya çıkan modernite, Batı dışındaki toplumlarca modernleşme veya Batılılaşma adı altında örnek alınmaya çalışılmıştır. Modernite Avrupa'da yaşanan sosyal, siyasi, ekonomik ve bilimsel değişim sonucunda kendiliğinden meydana gelmiştir (Türküne, 2009: 483, 506). Süreç sonunda Avrupa'nın sosyal ve siyasi dokusunda köklü değişiklikler görülmüştür. İnsan ve toplum yaşamına yön veren hususların din temelli olduğu, devletin

din temelli normlara dayandığı, meşruiyetin kaynağının Tanrı olduğu ve devleti sorgulamanın Tanrı'yı sorgulamakla eş tutulduğu (Şaylan, 2003: 32) geleneksel anlayışın yerini sanayi toplumu alırken, uluslaşma süreci başlamış, kan bağına dayalı ilişkilerin yerini sınıf aidiyetine dayalı ilişkiler almıştır. Geleneksel yapıda, toprağa bağımlılık ve ihtiyacı kadar üretim vardır ve yapı tarıma dayalıdır. Biraz daha iyimser örneklerde ise az bir miktar ihtiyaç fazlası üretim vardır ve büyük kalabalığı temsil eden yerel seçkinler vardır (Powell, 1990: 119). Modern yapıdaysa uzmanlaşmaya dayalı meslekler ve meslek grupları vardır. Bireyler ortak menfaatler doğrultusunda örgütlenmiştir (Powell, 1990: 120). Geleneksel yapıya oranla toplumun daha büyük kısmı kentlerde yaşamaktadır.

Siyasi alandaysa iktidar merkezleşmiş ve meşruiyetin kaynağı halk olmuştur (Türköne, 2009: 492, 506). Baş aktör olan kilise sosyal ve siyasal yaşamdan uzaklaştırılmıştır. Güç kullanma ve vergi toplama işlevinin paylaşıldığı çok parçalı geleneksel feodal yapının yerini ulus devlet almıştır. Modern devleti geleneksel devletten ayıran temel husus meşruiyetin kaynağıdır. Modern devlette meşruiyetin kaynağı akıl yoluyla ortaya konan kuram ve ilkelerdir (Şaylan, 2003: 32).

Modernleşme ise Batılı olmayan toplumların, Batı toplumlarını model alarak gerçekleştirmeye çalıştıkları, müdahaleye dayalı değişim sürecini ifade eder (Türköne, 2009: 492, 506). Erdem'e göre modernleşme 17. yüzyılda Batı Avrupa'da ortaya çıkan sosyal, siyasi ve ekonomik değişimin diğer toplumlarca da benimsenmesi düşüncesidir (Erdem, 2009: 94). Huntington, modernleşmenin sanayileşme, kentleşme, okuryazar, eğitim, refah ve sosyal akışkanlık seviyelerinde artışı ve daha karmaşık ve değişken meslek yapılarını içerdiğini ve kopyalanabilir olduğunu belirtmektedir. Modernleşmenin sürdürülebilmesi için insanın doğayı şekillendirmeye başladığı bilim ve mühendislik bilgisini anlamak gerekir (Huntington, 1996: 68). Bu değişimi anlayacak entelektüel kapasiteye sahip lider kadrodan yoksun toplumların modernleşme sürecini başarıyla yönetemedikleri görülmektedir. Türk modernleşmesini Afganistan ve İran modernleşme teşebbüslerinden ayıran temel fark budur.

Modernleşme siyasi, sosyo-kültürel ve ekonomik yönleri olan bir süreçtir. Siyasi yönü demokrasi temelinde ele alınabilir. Eşitlik, özgürlük ve adalet değerleri üzerinde yükselen demokrasi düşüncesi mutlakiyetçi yönetimlere karşı parlamentonun güçlendirilmesini ve iktidarın halka dayandırılmasını ifade eder. Sosyo-kültürel yönü ise akılcılığın yaşamın her alanında görülmesini, büyü, sihir, din gibi geleneksel değerlerin etkisinin azalmasını ifade eder. Ekonomik anlamdaysa, üretimin ihtiyaç kadar değil kitlesel olarak pazar için gerçekleştirilmesini, emek eksenli örgütlenme ve insana dayalı organik enerji kaynaklarının yerini inorganik kaynakların almasını ifade eder (Erdem, 2009: 98).

3. AFGAN MODERNLEŞMESİNİN TEMEL DİNAMİKLERİ

Afgan modernleşmesi toplumsal yapı, ekonomi, dış müdahaleler ve iç savaş, coğrafya, adalet sistemi, siyasi yapı, güvenlik ve uyuşturucu gibi dinamiklerin etkisinde şekillenmiştir ve bu dinamikler doğrultusunda devam etmektedir. Ülke tarihi, modernleşmenin desteklenmesi ve modernleşmeye duyulan toplumsal reaksiyon eksenlerinde oluşmuştur (Rouland, 2014: 1).

Modernleşme üç dalgada görülmektedir. İlk dalga, ulus devlet ile başlayıp Amanullah Han Reformları ile şekillenen ve 1978 sosyalist ihtilalına kadarki dönemi kapsar. İkinci dalga, bu ihtilalla

başlayıp iç savaş ve Taliban dönemlerinde güç kaybeden sosyalist modernleştirme sürecini içerir. Son dalga ise Batı tarafından 2001 sonrasında başlatılan ve halen devam eden yeniden yapılanma çalışmalarından ibarettir.

3.1. Toplumsal Yapı

Afganistan Peştular, Tacikler, Türkler ve Hazaraların başat olduğu çok etnik kökenli yapıdadır. Gruplar arasında husumet ve karşılıklı güvensizlik yüksek seviyededir. Toplum etnik aidiyete ve kabile mensubiyetine göre yapılanmıştır. Yerel ağalar toplumu merkezi yönetim dahil tüm dış güçlere karşı korumakla sorumludur ve anlaşmazlıkların çözüm merciidirler (Oğuz, 2001: 116). Toplumsal yapı; en altta nüfusun % 95'ini oluşturan ve çiftçiler, esnaf ve düşük rütbe memurlardan oluşan geniş halk kesimi; ortada varlıklı çiftçiler, orta seviye memurlar ve ordu üyelerinin yer aldığı orta sınıf; yukarıda ise % 5'i oluşturan büyük toprak ağaları, boy beyleri, üst rütbeli askerler ve din adamlarından oluşan yönetici elitten oluşur (Akkurt, 2005: 29).

Güç paylaşımında başat olan grup Peştulardır. Amanullah Han güç paylaşımında bu yapının etkisini kırmayı hedeflemiş ve tepki görmüştür (Malik, 2012: 40). Afgan toplumu değişime kapalıdır. Devrim kavramının Afganlarca algılanış biçimiyle dünyanın geriye kalanı tarafından algılanış biçimi farklıdır. İslam bile bu yapıyı 400 yıl içinde değiştirebilmiştir ve bunu ikna yöntemiyle gerçekleştirmiştir (Malik, 2012: 38). Modernleşme, kuzeyde tarım ve ticaretle uğraşan Tacik ve Özbeklerde, Kabil'in farklı etnik kökenlere mensup sakinleri arasında, kentleşmiş ve kabile mensubiyetini yitirmiş Peştular arasında daha başarılı olmuştur. Bir bölümü hala göçebe olan Peştu kabileleri merkezileşme ve modernleşmeye karşı daha katıdır (Cronin, 2002: 4). Bu sebeple ülkede modernleşme, toplumun sindirmesine fırsat tanıyarak, sabırla, geleneksel değerleri hedef almadan gerçekleştirilmelidir (Byrd, 2012: 4).

Afgan toplum yapısındaki İslam anlayışı, devletin dine karışmadığı, kırsalın geleneksel mollalarının da devleti yönetmenin devlet adamlarının işi olduğunu düşündüğü ve asla yönetimi ele geçirmeyi amaçlamadığı bir tarzdaydı. Radikal düşünce, 1950'lerde Seyid Muhammed Davi ve Gulam Muhammed Niyazi'nin Müslüman Kardeşler Örgütü ile irtibat kurmaları ile başlamıştır (Oğuz, 2001: 224). Sovyet Savaşı ve iç savaş esnasında Afgan toplumuna sızan Vahhabilik'in etkisiyle Taliban ve Hakkani gruplarının temeli atılmış ve İslami anlayış gelenekselden radikale evrilmiştir.

Ülkede modern eğitim, gelenekselcileri ikna ederek 19. yüzyılın sonlarında başlamıştır. Peştu boylarının okul açılmasına mani olmaları gecikmeye neden olmuştur (Akkurt, 2005: 37, 44). Okuryazar oranının düşük olduğu ülkede birkaç kent merkezi dışında eğitim medreselerde, sosyal ve siyasi konularını yitirme endişesiyle toplumun entelektüel yapıya kavuşmasına ayak direyen mollalarca verilmektedir (Malik, 2012: 38). Eğitim reformları sonucunda görevlendirilecek olan kamu görevlisi öğretmenler mollaların eğitime dayalı imtiyazlarını sona erdirirken modern hukuk sistemi doğrultusunda göreve gelecek olan kamu görevlisi hakim ve savcılar ise mollaların adalet hizmeti sağlamaya dönük imtiyazlarını sona erdirecektir. Özellikle bu iki alanda yapılacak reformlara, kırsal kesim üzerinde sahip oldukları saygınlığı ve ekonomik kazanç kaynağını yok edeceği için mollalar tepki göstermektedir (Köçer, 2008b: 89). Benzeri engeller ve yönetici elitlerin tutumu nedeniyle modernleşme çabaları destek bulamamıştır (Aziz ve Haruna, 2007: 378)

İslam ülkeleri ile diğer batılı ve doğulu ülkeler arasında kadının toplumsal rolü farklıdır. Batılı devletler tarafından İslam toplumunun tabii tutulduğu değişimde batılı kadın figürü ön planda tutulmuştur. Özellikle cahiliye dönemi Arap kültürünün izlerini taşıyan ve İslam tarafından silinemeyen kadının ötekileştirilmesi anlayışına ilaveten, yaşadığı tüm olumsuzlukların sorumluluğunu Batı'ya yükleyen doğu toplumları, Batı'nın simgesi gördükleri modern kadın imajını reddetmişlerdir.

Demokrasi kültürünün olmaması, izole edilmiş yapı ve kıt kaynakların paylaşımına dayalı nedenlerle, Afgan toplumunda uzlaşma kültürü gelişmemiştir. Küçük çaplı anlaşmazlıklar büyük çaplı çatışmalara neden olabilmektedir. Anlaşmazlık şiddet uygulayarak, şiddet uygulamakla tehdit ederek veya rüşvet vererek çözülmektedir. Hangi yolun izleneceği ize konunun içeriğine ve tarafların güç ilişkilerine göre belirlenmektedir (Sexton, 2012: 72).

Ülke nüfusunun % 80'i kırsalda yaşamakta olup kente göç, Batı'da olduğu gibi sanayileşmenin bir sonucu değildir. Nitekim kentler, nüfusu kendisine çekecek bir sanayi altyapısına sahip değildir. Kent merkezlerinde nüfusun yoğun olmasının nedeni güvenlik endişesidir (Akkurt, 2005:32).

3.2. Siyasi Yapı ve Güvenlik

Modernleşmenin öncelikli şartı güvenli çevreye ve yeterli miktarda mali kaynaklara sahip olmaktır. Afganistan'da modernleşmenin başarısı, iç güvenliğin tesis edilmesine bağlıdır. Bu gerçekleşmeden altyapı, sağlık ve eğitim alanındaki diğer düzenlemelere geçilmesi pek mümkün gözükmemektedir. Etkin işleyen yasama, yürütme ve yargı erkleri ile sağlıklı işleyen bir ekonomik yapının tesis edilmesi de diğer gereksinimler arasında sayılabilir.

Afganistan'ın 1747'de başlayan uluslaşma çabaları üç kez İngiltere'nin doğrudan müdahalesiyle sekteye uğramış, etnik grupların siyasi güç mücadeleleri, Sovyet işgali, sonrasında yaşanan iç savaş, Taliban dönemi ve ABD müdahalesi ülkenin kendi çabasıyla ayağa kalkmasını engellemiştir. Afganistan gibi bir kabileler ülkesinde istikrar hedefleyen bir liderin, her ikisi de yüksek miktarda kaynağa ihtiyaç gösteren iki seçeneği vardır. Birincisi; yerel elitleri vergilerini düşürmek veya ödemelerini kaldırmak suretiyle yanına çekmek, ikincisi ise; ülkede otorite tesisini sağlayacak merkezi bir ordu bulundurarak yerel elitleri otoriteyi kabullenmeye zorlamak. Afgan liderlerin çoğu kabile ileri gelenleri ile ittifak oluşturmayı tercih etmişlerdir. Bugün de Afgan liderler otoritelerini güç kullanmak yerine dış yardımları yerel elitlere dağıtmak suretiyle tesis etmektedirler (Keister, 07.09.2015). 1933-73 arası dönem, Afganistan'ın istikrarlı ve yönetilebilir bir ülke olabileceğini, bunun geleneksel yerel yönetimler ve zayıf bir merkezi hükümet sütunları üzerinde olacağını göstermiştir, ancak bu iki sütun 1978'de çökmüştür (Byrd, 2012: 1). Ülkede merkezi yönetimle yerel güç merkezleri arasındaki uyum, modernleşme ve ekonomik gelişmeler sonucu bozulmuştur (Cronin, 2002: 18)

1747 sonrasında ülkede otorite tesis edemeyen merkezi yönetim, yetkilerinin bir kısmını mecbur kaldığı için yerel güçlerle paylaşmıştır. Anayasada üniter devlet vurgusu yapılsa da modern anlamda üniter yapı henüz oluşturulamamıştır. Merkeze hükümete bağlılık ve sadakat yoktur. Toprak ağaları ve yerel aşiret liderlerinin otoritesi geçerlidir (Oğuz, 2001: 39). Bu kişiler kendilerine bağlı silahlı gruplar bulundurmaktadırlar. Bunlara ilaveten, Sovyet Savaşı sonrasında mücahit liderler ve savaş ağaları da yeni silahlı gruplar olarak ortaya çıkmıştır. Uyuşturucu sektörüne de müdahil olan enformel güç unsurları,

hükümetin karşı karşıya kaldığı tehdidi büyütmüşlerdir. Bu silahlı gruplar merkezi yönetimin yetkilerini gasp ederek ve kendi aralarındaki çekişmeler nedeniyle ülke istikrarının önünde engeldirler (Akkurt, 2005: 258). ABD'nin bu grupları, Taliban'a karşı mücadelede 2004'ten itibaren kullanmaya başlamasıyla, tehdit düzeyi tekrar artış göstermiştir (Goodson, 2005; 91). Taliban tarafından etkisizleştirilen silahlı gruplara, yeni hükümet tarafından merkezi ve yerel devlet yönetimlerinde görev verilmesi hükümete olan güveni sarsmıştır (TLO, 2007; 9).

Kabile, bölge, din ve etnik aidiyet değerlerinin varlığı, sınıfa dayalı sosyal örgütlenmeden yoksunluk ve entelektüel insan sayısının azlığı ülkede siyasi parti yapılanmasını engellemiştir (Teijgeler, 2009:1). 1960'larda yürürlüğe konan anayasa ve oluşturulan parlamento ile birlikte siyasi liberalizm görülmeye başlamış, Sovyet ve Çin komünizminden radikal İslam'a kadar geniş bir yelpazede pek çok siyasi parti oluşmuştur (Byrd, 2012: 11). Sovyet Savaşı sonrasında kurulan siyasi partiler ideolojiden yoksundur, etnisite temelli örgütlenmişlerdir ve tamamı İslam'a vurgu yapmaktadır. Taliban sonrası örgütlenen yeni siyasi partiler ise daha ılımlıdır ve ulus oluşturma temelinde örgütlenmişlerdir. Taliban öncesi siyasi partiler, yeni kurulanlar karşısında liderlerinin tanınması, bölgesel kontrole sahip olmaları, toplum tarafından tanınmaları, kaynaklara ulaşım gibi bir takım avantajlara sahiptir (Teijgeler, 2009: 5, 6). Siyasi parti yapılanması ve seçimlere rağmen işlevsel bir demokrasiden bahsetmek mümkün gözükmemektedir. 2014 baharında gerçekleştirilen seçimlerin sonuçları yaklaşık altı ay sonra, ABD'nin yardımları kesme tehdidi sonrasında açıklanmıştır. Bakanlıklar ve siyasi makamlar etnik köken bazında paylaşılmıştır. Rakip taraflar, yasadışı silahlı grupları karşı tarafın politikalarını boşa çıkarmak ve güven kaybettirmek için eyleme yönlendirmektedir.

3.3. Hukuk Sistemi

Hukuk sisteminin iyileştirilmesine yönelik reformlar Afganistan'da 19. yüzyılın sonlarına dayanmaktadır. O dönemden itibaren hukuk sistemi düalist yapıdadır (Pauly ve Nojumi, 2004: 825). Resmi ve gayri-resmi hukuk mekanizması birlikte işlemektedir. Resmi hukuk sistemi Batı, geleneksel İslam, radikal Marksizm ve İslam'ın radikal yorumlarından etkilenmiştir. 1950-60 döneminde başlayan modernleşme dalgasıyla, resmi hukuk şeriat hukukunun önüne geçmiş, işgal döneminde Marksist hukuk kök salamadan reddedilmiş, iç savaş döneminde şeriat tekrar birincil kaynak olmuş, Taliban döneminde İslam'ın radikal yorumları hakim hale gelmiştir (Wardak, 2004: 319). İktidarı ele geçiren kesim hukuk sistemini siyasi hedeflerine ulaşmada bir araç olarak kullanmıştır (Wardak, 2004: 319).

Hukuk sisteminin iyileştirilmesinin önündeki engeller; yolsuzluklar, nitelikli personel açığı, altyapısızlık, toplumsal güvenin ve uluslararası yardımların yetersizliğidir (Wardak, 2004: 308). Hâkim ve savcılar nicel ve nitel olarak yeterli düzeyde değildir, teçhizat ve malzemeleri eksiktir. Hâkimler, avukatlar ve eğitim kurumları yasal mevzuatlara erişemedikleri için İslâm Hukuku'na başvurumaktadırlar. (Lau, 2003: 3). Sovyet Savaşı sonrasında, resmi kayıtların ve yasal kaynakların kaybı, yüzlerce hâkim, savcı, emniyet görevlisi, cezaevi görevlisinin öldürülmesi, cezaevine atılması ve göç etmesiyle ülkenin adalet mekanizması ağır darbe almıştır (Wardak, 2004: 319). Resmi hukuk yolları yolsuzluğun yaygın olması, fazla rüşvet verenin lehine sonuç alınması, kamu dairelerinden sahte ruhsat çıkartmanın kolay olması gibi nedenlerle halk tarafından tercih edilmemektedir (DIS, 2012: 41).

3.4. Ekonomik Durum

Ülkede otoriteyi sağlayacak bir kolluk birimi, dışarıdan müdahaleleri engelleyecek güçlü bir ordu, sağlık, ulaştırma ve eğitim gibi temel devlet fonksiyonlarında ihtiyaç duyulan mali kaynaklar modernleşme için vazgeçilemezdir. Afganistan'da ekonomi güçlenmedikçe siyasal İslam en güçlü alternatif ideoloji olarak kalmaya devam edecektir. Merkezi yönetimin modernizasyon girişimlerinin dini reaksiyonlarla karşı karşıya kalması sürecektir (Cronin, 2002: 27).

Afganistan ekonomisi tarıma dayanan (afyon ekonomisi önemli bir yer tutar) bir ülkedir ve ekilebilir arazi ülke yüzölçümünün % 12'sini oluşturur. Bu arazilerin de önemli bir kısmı, savaş döneminde döşenen mayınlar nedeniyle güvenli değildir. Ülkede Sovyet Savaşı esnasında tahrip edilen sulama kanalları nedeniyle sulu tarım yapılamamaktadır.

Ülkede su kaynakları etkin kullanılmadığı için bahar aylarında sel ve su baskınları insan yaşamını olumsuz etkilerken yaz aylarında kuraklık olumsuz etki yapar. Nüfusun % 80'inin kırsalda yaşadığı ülkede susuzluk insanları suya ihtiyaç duymayan haşhaş tarımına yönlendirmiştir. Afganistan su ve yer altı kaynakları bakımından zengin bir ülke olmasına rağmen, bu kaynakları yönetememektedir. Ülke, kayda değer miktardaki su ve mineral kaynaklarıyla tarım potansiyeli açısından ekonomik büyümeye elverişlidir (ANDS: 4). Yer altı kaynaklarını işleyecek teknolojiden yoksun olması ve bu kaynakların üst düzey politikacılara yakın kimselerce talan edilmesi nedeniyle etkin bir doğal kaynak kullanımı söz konusu değildir. Su ve tarım arazisi tarih boyunca çatışma kaynağı olmuştur. Özellikle suyun kontrolü rakiplerin bertaraf edilmesinde yoğun kullanılmıştır (Ayrıntılı bilgi için Bknz. Sexton, 2012). Ülkenin doğal kaynaklarını kullanması komşu ülkelerce engellenmektedir. İran tarafından Taliban bölgesel yöneticilerinden Molla Mustafa kullanılarak Hari Rod Nehri üzerine kurulması planlanan Salma Barajının engellenmesi örneklerden biridir (Sexton, 2012: 7)

Ülke finans ihtiyacını uzun yıllardır dış kaynaklardan gidermektedir. 18. yüzyılın ikinci yarısında Hindistan alt-kıtasına gerçekleştirilen seferlerden elde edilen ganimetler 120 bin kişilik orduyu idame ettirecek finans kaynağı sağlamıştır ancak 18. yüzyılın sonunda değişen güç dengesi bu kaynağı kurutmuştur. 19. yüzyılda ise Rusya'nın güneye inmesini önlemek isteyen Britanya İmparatorluğu'nun dış yardımlarıyla ayakta kalmıştır. 1950-70 arasında yaşanan soğuk savaş süresince her iki taraftan destek almıştır. İşgal döneminde Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve ABD başta olmak üzere birçok ülke mali ve askeri destek sağlamıştır. Son dönemde önemli finans kaynağı ise afyondur (Byrd, 2012: 4).

Ülkede güvenliğin sağlanması ekonomik faaliyetleri artıracak, insan gücünün ve yerli sermayenin dışarı akışını önleyecek, yabancı yatırımları çekecek ve yoksulluğu önemli ölçüde giderecektir. Dahası, kırsaldan kente göçü önleyerek, zaten yoksulluk içinde yaşayan kent sakinleri üzerindeki baskıyı azaltacaktır. Bunun için hükümet, dış yardımları iş olanakları yaratmaya ayırmalıdır. İnsanlara meslekî yetenekler kazandıracak eğitim ve kurs programları açılmalıdır (ANDS, ss. 4- 34.)

3.5. Coğrafi Yapı

Ülke coğrafyası modernleşme sürecini güvenlik, eğitim, sağlık, ulaştırma ve ekonomi gibi pek çok alanda etkilemektedir. Afganistan'da dağlar ve çöller ülkeyi birbirinden izole bölgelere ayırmıştır. Etnik gruplar arası kaynaşma şartları yoktur. Karşılıklı diyalog ortamının gelişmediği bu yapıda bölgesel çıkarlar ulusal çıkarların önüne geçmektedir. Bu durum ülkede ulus inşa etme politikalarını

engellemektedir. Merkezi hükümet ülke genelinde otorite kuramamaktadır. Bu durum ülkenin istikrarlı bir merkezi yönetime kavuşmasını engellemenin yanında ülkenin bir başka dış gücün kontrolüne girmesini de önlemektedir.

Dağlık yapı nedeniyle ülkede ulaşım veya enerji nakil altyapısı inşa etmek maliyetlidir. Arazi şartları ve ekonomik nedenlerle ülkede karayolu ulaşımı gelişmemiştir. Mevcut karayolları da uzun yıllar süren bağımsızlık mücadelesi ve iç savaş nedeniyle tahrip olmuştur (Akkurt, 2005: 56). Ülkenin madenlerini rafinerilere ulaştırmak için karayolu ve demiryolu ağına ihtiyacı vardır, fakat bunların inşasında dış yardıma bağımlıdır. Petrol ve doğalgaz boru hatların yapımında bu durum geçerlidir (Shroder, 1981: 48). Arazi yolları belirli geçitlere yönlendirmektedir. Bu geçitlerde çatışmalar ve diğer sebeplerle yaşanacak tıkanma ülke genelinde ekonomik sorunlar doğurabilir (Gn.Kur.Bşk., 2006:8).

Devlet topluma sunmak zorunda olduğu eğitim, sağlık, su, enerji, iletişim gibi hizmetleri yerine getirememektedir. Coğrafi yapı ve sert iklim şartları eğitimin kırsala yayılmasını engellemiş, eğitim zenginlerin bir uğraşı haline gelmiş, lâik eğitim anlayışı topluma yayılamamıştır (Akkurt, 2005: 40). Devletin eğitim hizmetini sunmadığı kırsalda bu hizmet, yıllardan beri dar görüşlü köy mollaları tarafından yerine getirilmiştir. Elektrik, su, telefon gibi modern dünyanın temel gereksinimlerinin ulaşmadığı Afganistan köyleri dünyada yaşanan gelişmeleri takip etmekten uzaktır.

3.6. Dış Etkenler

Afganistan'da modernleşme çalışmaları İngiltere ve Rusya'nın doğrudan, Pakistan, Suudi Arabistan ve İran'ın dolaylı müdahaleleriyle aksamıştır. İngiltere, gerek Rusya'nın güneye inmesini önlemek ve gerekse bölgede güçlenmiş veya Rus kontrolüne girmiş bir Afganistan'ı kendine tehdit gördüğü için üç kez işgal etmiş ve yaşanan her üç savaşı da kaybederek Afganistan'dan çekilmiştir. Terk ettiği bölgelerde arkasında bölgesel istikrarı olumsuz etkileyecek sorunlu sınırlar bırakan geleneksel İngiliz politikası burada da görülmektedir. Pakistan'ın İngiliz himayesinde bulunduğu dönemde Afganistan'la yapılan sınır anlaşmasıyla, Afganistan'ın bir parçası olan ve üzerinde Peştuların yaşadığı bölge Duran Hattı ile Pakistan tarafında kalmıştır. Pakistan'la Afganistan arasında bu toprak parçasından kaynaklanan sınır ihtilafı aradaki soğukluğun temel sebebidir. Güçlenmiş modern bir Afganistan'ın kendisine yönelteceği taleplerden çekinen Pakistan, Afganistan'da yaşanacak bir modernleşme hareketine soğuk bakmakta, buradaki ayrılıkçı grupları Afgan hükümetine karşı desteklemektedir. (BBC; 13.06.2010, Price; 2012) Afganistan'da eylem yürüten Taliban, Hakkani ve Leşker-i Tayyibe gruplarının merkezleri Pakistan'dadır.

Ülkenin modernleşmesine olumsuz etki eden bir diğer devlet de İran'dır. İran, Afganistan'da yaşanacak Batı tarzı veya sosyalist bir modernleşmeyi kendi rejimine tehdit olarak görürken, bütünleşmiş bir Afganistan'da, kendisiyle aynı mezhebe mensup olan Şii Hazaralar üzerindeki etkisini yitirmekten endişe duymaktadır. İran'ın Afganistan politikası düalist yapıdadır. Afganistan'ın yeniden yapılanması ve istikrar kazanması yönündeki resmi politikası yanında, ABD ve müttefiklerinin Afganistan'ın yeniden inşası yönündeki çabalarını boşa çıkarmaya dönük gayri resmi politika izlemektedir. (Koepeke; 2013)

Suudi Arabistan ülke üzerinde Şii İran veya laik Türkiye'nin etkileriyle gerçekleşecek muhtemel bir etkiye soğuk bakmaktadır. Bu doğrultuda, Afganistan'da eylem gerçekleştirilen silahlı gruplara

finansal destek sağlamaktadır. Sünni mücahit gruplar arasında Müslüman Kardeşlerin, Taliban içinde Suudi Selefililiği'nin ve Şiiiler arasında ise İran devriminin dış etkileri nedeniyle Afganistan'ın sahip olduğu geleneksel hoşgörülü İslam ruhu kaybolmuştur (Akhlaq, 2015).

4. AFGANİSTAN'DA MODERNLEŞME GİRİŞİMLERİ

Afgan modernleşmesi Britanya Koloniciliği, Sovyet Komünizmi ve ABD kapitalizmi gibi bir seri gelişmeyle bağlantılı olarak bir muamma halini almıştır. Afganlar bu gelişmeleri tam olarak anlamadan ve kendilerinin bu gelişmelerden nasıl yararlanabileceklerini dahi düşünmeden direnç göstermişlerdir. Bu durum ülkede ulusal birlik fikrinin gelişmesini engellemiş, yabancılara karşı şüpheleri artırmış ve dini aidiyet noktasında krizler yaratmıştır (Akhlaq, 2015). Ülkede modernleşmeye yönelik atılan her adım, toplum tarafından dini gerekçelerle sert biçimde reddedilmiştir.

4.1. İlk Dönem Modernleşme Çabaları

Afganistan'ın modernleşme süreci Abdurrahman Han döneminde başlar, Emanullah Han'la devam eder, Emanullah Han'ın ülkeden kaçmasıyla sekteye uğrar (Mohammadi, 2014: 1609). Afganistan'da modernleşme hareketleri Habibullah Han ve Amanullah Han zamanlarında yoğunluk göstermekle birlikte 1866-68 döneminde tahta geçen Emir Şir Ali Han döneminde de modernleşme alanında kıpırdanmalar görülmektedir. İngiliz karşıtı politikalar izleyen Şir Ali Han, Avrupalıların Said Cemaleddin Afgani'nin öğretilerini ve vizyonunu propaganda amaçlı olarak İslam dünyasına yanlış lanse etmelerinin kendi askeri ve siyasi gücünü kıldığını fark etmiş ve bu etkiyi kırmak için günlük "Shams-ul-nahar" isimli gazeteyi çıkarmış, ilk kabineyi kurmuş, orduyu yeniden teşkil etmiş, güçlendirmiş, askeri okullar ve meslek okulları açmıştır. Halı, kilim, çömlek gibi yerel endüstrilerin geliştirilmesini desteklemiştir (Omar, 1977: 6-15). İngilizlerce tahttan uzaklaştırılan Şir Ali Han'ın yerine geçen Yakup Han halk ayaklanmasıyla tahttan indirilmiş, yerine Abdurrahman Han geçmiştir.

Abdurrahman Han Modernleşmeyi dini otoriteye alternatif bir yapı olarak sunmuş, modern devlet kurumları oluşturmak için önemli adımlar atmıştır. Ülkeyi yöneten ve kendisine karşı cihat ilan eden dini liderler ve kabile ileri gelenlerine ilk kez meydan okuma cesareti göstermiş, yönetimin İslam öğretilerine göre tesis edileceğini deklare etmiştir. Eyalet yönetimini kabileleri bölecek biçimde yeniden yapılandırarak kabile ileri gelenlerinin devlet yönetimi karşısında güçlerini kırmayı hedeflemiş, mahkemeler kurarak hukuk sistemini yenilemiş, evliliklerin kayıt altına alınması, çocuk evliliklerinin kaldırılması, köleliğin kaldırılması gibi hususları ilk kez yasalarla düzenlemiştir. Merkezi otoriteyi tesis etmek için kabilelerle bir dizi mücadeleye girişmiştir. Farklı dil, kültür ve geleneklerden gelen grupları aynı potada birleştirmiş, karşıtları olana güçlü Peştun Kabilelerini kuzeye, Hazaraları ise yüksek bölgelere yerleştirerek merkezi otoriteyi tesis etmeyi denemiştir (Amin, 2004: 12,35). Abdurrahman Han Ruslara ya da İngilizlere sempati duyduğu için değil, denge politikası gereği yakınlaşmıştır. Gelişmiş ve ekonomik bağımsızlığı olan bir ülke kurmaya çalışan Abdurrahman Han'ın bu çabası kuzeyden Ruslar, güneyden ise İngilizler tarafından engellenmiştir. Ülkede Kabil dışında kontrolü tam olarak ele geçiremeyen Abdurrahman Han, muhaliflerini İngiltere'den aldığı destekle bastırmaya çalışmıştır. Abdurrahman Han

döneminde Afganistan'ın dış ticarete yakaladığı büyümeyi ve bağımsız ve milliyetçi bir yapıyı engellemek isteyen Britanya, 1878'de ülkeyi işgal etmiştir (Aziz ve Haruna, 2007: 378-381.)

Abdurrahman Han sonrasında yönetime gelen Emir Habibullah Han da merkezi otoriteyi tesis ederek modernleşme çalışmalarına girişmiştir. Bu politikasını toplumu bir araya getirerek gerçekleştirmeye çalışan Habibullah Han etkin bir ordu tesis etmiş, eğitim sistemine el atmış, Avrupa tipi kolejler açmış, sağlık sektörünün gelişimi için batı tıbbını ülkeye getirmiş ve modern bir hastane tesis etmiş, kamu düzenini ülke sathında sağlamak için Abdurrahman Han döneminde ülkeyi terke zorlanan entelektüeller, komutanlar, reformistler gibi grupların geri gelmesini teşvik etmiştir (Aziz ve Haruna, 2007: 382). Kabile ilişkilerini düzenlemek için bir devlet Konseyi kurmuş, ilk koleji eğitime açmış, ilk askeri akademiyi kurmuş, ticareti teşvik etmiştir (Cronin, 2002: 7). 1909'da bazı bölgeler telefon sistemiyle tanışmış, sonraki yıllarda yollar inşa edilmiş, temel sanayi yatırımları yapılmış, tarım ve ticaret faaliyetleri geliştirilmiştir. Kimlik kartı, vatandaşlık statüsü ve mahkeme sistemi getirilmiş, ilk yasama meclisi kurulmuş, kabile şefleri ve soylu ailelere Abdurrahman Han döneminde merkezi hükümete biat etmeleri karşılığında tanınan tüm imtiyazlar, vergi kalemlerindeki çeşitlilik kaldırılmış ve arazi mülkiyeti kayıt altına alınmıştır. Avrupa ve Asya ile ticari ilişkiler sağlanmış, ilk kez ülkenin bütçesi açıklanmıştır. Sovyet ve İngiliz İmparatorluklarının etkilerini kırmak için diğer batı ülkelerinden destek ve yardım talep edilmiştir (Aziz ve Haruna, 2007: 382, 385).

Habibullah Han döneminde, liderliğini oğlu Emanullah Han'ın yaptığı, İngiltere yanlısı siyasetten rahatsız olan ve yönetimi ele geçirmek isteyen milliyetçi ve modernleşme yanlısı bir grup oluşmuştur. Bu grup gerek dini nedenler ve gerekse savaşta bulunan İngiltere'nin içinde bulunduğu sıkıntılı durumun bağımsızlık için fırsata dönüştürülebileceği düşüncesiyle, Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsızlık yerine Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu yanında savaşa girmeyi savunmuştur (Köçer, 2008b: 83). Bu grubun içerisinde diğer ülkelere eğitim görmek için gönderilen, diğer ülkelerin başarılarını ve nedenlerini tanıma fırsatını bulan, Osmanlı'daki Genç Türkler gibi Genç Afganlar akımını başlatan ve modern ulus devlet akımını ülke siyasetine sokan gençler bulunmaktadır (Rubin, 1988: 1195). Gruba dahil olan bir diğer kesim de Habibiye Koleji'nde Tarzi'nin fikirleri doğrultusunda aydınlanan ve Afgan modernleşme ve uluslaşma sürecine önderlik yapan anayasacı gençlerdir (Amin, 2004: 48). Dolayısıyla Habibullah Han'ın gerçekleştirdiği en önemli modernleşme hamlesi yurt dışına eğitim maksatlı öğrenci göndermek, Habibiye Kolejini kurmak ve içlerinde Mahmut Tarzi'nin de bulunduğu sürgündeki entelektüellerin ülkeye geri dönmesine müsaade etmek olmuştur.

1890-1919 arası dönemde sınırlı finansal olanaklarıyla Afganistan modernleşmenin ilk etabını gerçekleştirmiştir. Ülke göreceli barış ve istikrarı yakalamış, ilk hidroelektrik santrali yapılmıştır. Bu dönemde ülke politik olarak izole edilmiştir ve tarafsızdır. Modernleşme çabalarındaki başarısızlığın nedenleri ise eğitimsizlik, kitlelerin kabile şeflerine olan ekonomik bağımlılıkları ve Britanya ve Rus İmparatorluklarının tutumlarıdır (Aziz ve Haruna, 2007: 383). 1901'de Habibullah Han tahta çıktığında ülkesi İran ve Hindistan gibi koloni temelli yapıya ve entelektüel kesime sahip değildir. Bu durum, geniş halk kesimlerine millet vasfı kazandırmada kralın manevra alanını daraltmıştır (Shir, 2010: 3).

Habibullah Han'dan sonra tahta geçen Amanullah Han döneminde en kapsamlı modernleşme hareketi görülmüştür. 1919'da bağımsızlık mücadelesini kazanmasının ardından modernleşme girişimlerine başlayan Amanullah Han, İngiltere tehdidine karşı Rusya'ya yakınlaşmıştır (Oğuz, 2001: 59). İngilizleri yenilgiye uğratarak dış politikada İngiliz etkisini kaldırıp ilk ulusal parlamentoyu kurmuştur (Cronin, 2002: 7).

Ulusal kahraman ve reformist olarak kabul edilen Amanullah Han, geniş modernizasyon vizyonuyla sosyal, siyasi ve ekonomik reformlara yönelmiş, iç ve dış politikada olduğu gibi bu reformlar da hızlı ve radikal olmuştur (Ewans, 2002: 121). Çok eşli yaşamı yasaklamış, kadın ve erkekler için eğitim olanakları oluşturmuş, laik medeni hukuk tesis etmiştir (Cronin, 2002: 7). Yeni bir anayasa yürürlüğe koymuş, meşruiyetin kaynağını tam bağımsızlığın kazanılması gibi milliyetçi temellere dayandırmıştır (Amin, 1999, s.14). İlköğretimi tüm halka zorunlu koşmuş, eğitime hazineden büyük pay ayırmış, altı ay süreyle çıktığı yurtdışı gezisi sonrasında hızlı bir modernleşme süreci başlatmış, kıyafet yasası ile dini kıyafetleri kaldırmış, çok eşliliği yasaklamış ve kadınları erkeklerle aynı hakları talep etme yönünde bilinçlendirmiştir (Akhlaq, 2015).

Amanullah Han sıradan halkı, mollaları ve yerel liderleri karşısına almış olsa da ordu onun yanındadır (Chua, 2014: 45). Bütçe harcamalarında en büyük payı saray, savunma ve eğitim almıştır. 1921'de hava kuvvetleri teşkil edilmiş, Fransa, İtalya ve Türkiye'ye eğitim için insan gönderilmiştir. Kabile şeflerinin ordunun üzerindeki etkisini kırmak ve orduyu daha profesyonel hale getirmek için, Türk danışmanların teşvikiyle yaşlı subaylar emekli edilmiştir (Aziz ve Haruna, 2007: 384). Bağımsızlık sonrasında Afganistan'ın ilk resmi anlaşması Sovyet-Afgan Dostluk Antlaşması imzalanmış, Sovyetler Amanullah'ı finans, teknoloji ve askeri donanım açısından desteklemiş, bu yakınlaşma Sovyetlerin 1979'da Afganistan'ı işgaline kadar devam etmiştir (Aziz ve Haruna, 2007: 384).

Amanullah Han'ın reform politikasında fikrini aldığı kişi aynı zamanda kayınpederi olan Tarzidir. Önceki dönemde ülke dışına sürgün edilen Tarzi, Osmanlı bürokratu olarak Şam'da görev yapmış, batıyı tanımış, kendini geliştirmiş, Abdurrahman Han'ın ölümünden sonra ülkesine geri dönebilmiş ve ülkenin ilk gazetesi olan "Seraj ul-Akhbar-e-Afghaniyah"ı yayınlamaya başlamıştır. Bu gazetenin temel iki vurgusu; "*Müslümanlar modernleşir veya yok olur.*", "*Kolonizasyon ve emperyalizm gitmelidir.*" şeklindedir (Overby, 1992: 3). Amanullah Han'ın yakın temasta olduğu kişiler de Genç Afganlar olmuştur. Afganistan'a modernleşme düşüncesini getiren Genç Afganlar'ın fikirleri vatan, millet, devlet ve din temelleri üzerinde şekillenmektedir ve millet ögesiyle ümmet ögesi arasında tezatlık olmadığını "*Vatan sevgisi imanın parçasıdır.*" hadisiyle göstermeye çalışmışlardı (Ruttig, 2011: 2). Amanullah Han liderliğindeki Genç Afganların izledikleri iç ve dış politikalar bağımsızlık, eğitim ve kamu düzeninin sağlanması oldu. Bağımsızlık sonrasında gerçekleştirdikleri eğitim hamlesiyle her eyalete bir büyük okul inşa edilmiş, kız çocuklarının okula gönderilmesi sağlanmış, kızların okutulmasındaki amaçları nesilleri yetiştirecek bilinçli anneler oluşturmaktır. Kamu düzeninin sağlanması doğrultusunda ise tüm bireylere haklar tanıyan, memurlar, mollalar, malikler, aşiret ileri gelenleri gibi kişilerin etkisinden uzak anayasacılık hareketine giriştiler. Bu modernleşme çabaları için ihtiyaç duyulan geliri feodal toprak ağaları ve çiftlik sahiplerini vergilendirmek suretiyle karşıladılar (Ruttig, 2011: 2).

Amanullah Han'ın reform planı halkın tepkisiyle karşılaşmıştır (Oğuz, 2001: 59). 1920 öncesinde eğitim ve adalet hizmetleri ulemanın sorumluluğunda ve kontrolündeydi ve geleneksel yöntemlerle yürütülmekteydi. Yapılan reformların içerisinde en tepki çeken, mollaların devlet okullarında eğitilmesi ve daha da önemlisi devlet ve vakıf arazilerinden ele ettikleri gelirlerin millileştirilmesiydi. Hukuk mahkemelerinin batılılaştırılması da İslami aristokrasinin, ulemanın, sosyal konumunu zayıflatan bir diğer husustu (Overby, 1992: 16). Amanullah Han'ın Batı'yı model alan reform girişimleri nedeniyle sosyal statüleri ve çıkarları tehdit altında kalan mollaların propagandalarıyla ortaya çıkan yerel başkaldırıları bir ideolojiden yoksundu ve tek hedefleri kralı tahttan indirip reformlara son vermektir (Shahrani ve Canfield, 1984: 515-516).

Amanullah Han'ın reformları büyük oranda başarısız oldu. Bu başarısızlığın altında yatan birçok siyasi, sosyo-kültürel ve ekonomik sebep vardır. Öncelikle Atatürk reformlarını örnek alan Amanullah Han ile Atatürk arasında önemli kişisel farklılıklar vardır. Atatürk iyi eğitilmiş, Batı'yı bizzat tanıma olanağı elde etmiş, entelektüel ve Türk Milliyetçiliği'nin liderliği rolünü kazanmışken Amanullah yeterli eğitim ve devlet idaresi bilgisine sahip olmayan, henüz iç muhaliflerini sindirememiş, dünyada yaşanan gelişmeleri takip edebilecek entelektüel birikime sahip olmayan bir liderdi. Türk toplumunun yönetici kesimi Batı dünyasını tanıma olanağı elde etmiş, devrimi destekleyen kişilerden oluşurken Afgan toplumu başından itibaren devrime soğuk bakmış, modernleşmeyi dini normlara tehdit olarak görmüştür. Atatürk her reformistin yapmak zorunda olduğu gibi devriminin başında otokratik davranmış olsa da yapıcı muhalefeti her zaman desteklemiştir. Meşruiyetini halka dayandırmak için kararlarını her zaman meclisin onayına dayandırmıştır. Amanullah Han ise meşruiyetini tamamen baskıya ve rakiplerini bertaraf etmeye dayandırmıştır. Devrimleri esnasında Atatürk'ün karşısında pek çok muhalif varken yanında yer alan ve küçümsenmeyecek sayıda Batı'yı bizzat tanımış aydın kişi de vardır. Türk toplumu İslami geleneklere bağlı olsa da radikal bir İslam anlayışı toplumda yaygın değildir. Cumhuriyetin öncülü Osmanlı İmparatorluğu da kurulduğu günden itibaren yönünü Batı'ya dönmüştür ve Batı ile sürekli etkileşim halinde olmuştur. Amanullah Han ise etkin bir bürokrasiden yoksundur, halkla iletişim kanalı tesis edememiş, reformlar halka anlatılamamış, halk tarafından tehlikeli ve belirsizliklerle dolu bir yapı olarak algılanmıştır (Chua, 2014: 42). Amanullah kendisi Batı'yı bizzat gören ve modernleşmeyi anlayarak uygulayabilecek biri değildir. Afgan bürokrasisi de aynı biçimde son asırda dış dünyadan izole edilmiş halde, dış gelişmelerden habersiz varlığını sürdürmektedir. Afgan toplumu da yıllardır yaşamış olduğu yokluk, savaş ve yıkımdan çıkış yolu bulamadığı için ayakta kalmanın tek yolu olarak gördüğü dini değerlere sıkı sıkıya sarılmıştır.

Amanullah Han reform sürecini hatalı yönetmiştir. Geniş alanları kapsayan modernleşme programı güçlü merkezi yönetime sahip bir ülkede bile gerçekleştirilmesi zor bir süreç iken Afganistan gibi parçalı bir ülkede başarılıcağını düşünmek gerçekçi değildir (Chua, 2014: 41). Reformları anlayacak entelektüel kapasiteye sahip bir bürokrasi örgütü olmadan reformları gerçekleştirmek, üstelik halkın büyük bölümünün değerlerine tezatlık oluştururken olanaksızdır. Toplumda dar bir kesim reformları anlayıp bu reformlardan yararlanabilirken ihtiyaç duyulan ilave vergi ve finansman halkın geriye kalanına yüklenmiştir. Yerel ve dini seçkinlerin sahip oldukları gücü yitirme korkusu onları reforma karşı çıkmaya

sevk etmiştir. Kamu görevlilerinin baskıcı, keyfi ve adam kayırma içeren tutumu isyanlara neden olmuş ve bu isyanlar cihat olarak algılanmıştır (Köçer, 2008b: 89). Etkin bir ordu oluşturmak için gerçekleştirilen küçülme merkezi yönetimin isyanları bastırma yeteneğini yok etmiştir (Chua, 2014: 36).

Amanullah Han ülkesini kurtarmakta gösterdiği başarıyı, reformlarını ülke çapında gerçekleştirirken gösterememiştir (Amin, 1999: 274). Afganistan, Amanullah Han'ın 1929 yılında kaçmasıyla yitirdiği huzurlu ortama, ancak 2001 yılında kavuşabilmiştir. 2002 yılında geçici hükümetin kurulmasıyla reformlar uzun zamandan sonra tekrar devam ettirilmeye çalışılmıştır (Mohammadi, 2014: 1609). 1920'den bu güne kadar Afganistan'da modernleşme yanlısı aydın elit kesim ile geleneksel değerleri korumayı savunan din adamları ve aşiret ileri gelenleri arasında itilaf süregelmiştir (Weiner ve Banuazizi, 1994: 333).

Amanullah Han'dan sonra dokuz ay yönetimde kalan Habibullah Kalakani getirilen tüm reformları kaldırmış, özellikle modern okulların kapatılması, anayasanın ve diğer yasaların kaldırılması, vergilerin çekilmesi, dini okulların yeniden açılması, yargı yetkisinin dini otoritelere devri başlıca düzenlemeleri olmuştur (Aziz ve Haruna, 2007: 386). 1929 yılında tahta çıkan Muhammet Nadir Şah, Amanullah Han döneminin reformlarını daha yavaş ve halkın tepkisini çekmeden devam ettirmeye çabalamış ancak bölgesel dengeyi bozmadan ve mollaların ve yerel ileri gelenlerin tepkisini çekmeden bunu gerçekleştirmede zorlanmıştır. Siyasi uzlaşa, merkezîyetçilik ve barışçıl politika izleme prensipleriyle hareket eden Nadir Şah'ın, desteklerini kazanmak için dini gruplar ve aşiret ileri gelenlerine önceki dönemde sahip oldukları imtiyazları geri vermesi bir hata olarak değerlendirilmektedir. Nadir Şah ekonomi politikalarını kurumsallaştırmış, eğitim alanındaki reformlar yeniden hayata geçirmiştir (Köçer, 2008a; 562). Basını ve öğretmen okullarını canlandırmış, sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi için Kamu Sağlığı Departmanını bakanlık seviyesine çıkarmıştır (Gregorian, 1969; 308–315). Ülkeyi kendine yeterli bir yapıya kavuşturmak ve işsizliği azaltmak için doğal kaynakların kullanımına yönelmiştir. Ulaşım ve iletişim altyapısını tesis etmiş, milli ordunun güçlendirilmesini sağlamıştır (Cronin, 2002: 7). 1931'de yargı yetkisini dini liderlere veren, Türk, İran ve Fransız anayasalarından esinlenen yeni bir anayasa yürürlüğe koymuştur. 1933'de ilk üniversite kurulmuş, serbest girişime izin veren ekonomik çerçeve çizilmiş, sanayileşme hamleleri gerçekleştirmiş, meyve ve karakul koyununa ilaveten pamuk üçüncü ekonomik kalem olmuş, Amanullah Han ve Nadir Han zamanında atılan sanayileşme adımları uzun yıllar Afganistan'ı ileri taşımıştır (Aziz ve Haruna, 2007: 388).

Nadir Han'dan sonra 1933 yılında tahta geçen Muhammet Zahir Şah 1973 yılına dek 40 yıllık dönemde ülkeyi göreceli olarak daha tarafsız ve istikrarlı biçimde yönetmiştir. O da halefleri gibi reform hareketlerine devam etmiştir. İktidarı döneminde, 1940 ve 50'lerde yaşanan reform hareketi, 1907'de Kral Habibullah döneminde ilk anayasacılık hareketi (mashruta khwahan) ile başlayan ve modernleşme ve siyasi liberalizmi hedefleyen Afgan anayasacılık, modernleşme ve demokrasi zincirinin bir halkasıdır (Ruttig, 2011: 7). Bu modernleşme hareketi ülkenin geneline yayılamamıştır (Karacasulu, 2011: 42). Bu dönemdeki modernleşme hareketi, kaynağını Amanullah Han reformlarından alan "Wesh Zalmian" tarafından yönetilmiştir. Dil, tarih ve kültür alanında yenilikleri savunan siyasi hareketin temel vurgusu modernleşme ve kamu düzeni olmuştur (Ruttig, 2011: 4,5).

Mohammad Zahir Şah kraliyet ailesinin imtiyazlarını kısıtlayan, seçilmiş yasama meclisini getiren, basına özgürlük tanıyan, eğitimi teşvik eden, kadınlara eğitim olanakları düzenleyen, kadını burkadan kurtaran 1964 Anayasasını yürürlüğe sokmuş, ABD ve SSCB'den yüksek miktarda yardım almıştır (Cronin, 2002: 7). 1964 yılında yürürlüğe koyduğu anayasa, 2003 Afgan Anayasası yapılarına kadar kullanılmıştır (Pauly ve Nojumi, 2004: 828). Afgan modernleşme süreci içerisinde yürürlüğe konan Anayasalardan, cahil olması dolayısıyla sıradan halkın önemli bir kısmının haberi olmamıştır. (Weston, 1962: 132).

Zahir Şah'ın 1964'te uygulamaya koyduğu demokratikleşme programı çerçevesinde siyasi partiler kurulmuş, fikir özgürlüğü getirilmiş, muhafazakâr ağırlıklı meclisten liberal yasaların geçişi engellenmiş, çoğunluğun okuma yazma bilmediği meclisten çok da sağlıklı kararlar çıkmamıştır. Bu deneme başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Oğuz, 2001: 78). Zahir Şah'ın modernleşme süreci içerisinde Rusya'ya yakınlaşması tepki çekmiştir.

Zahir Şah'tan sonra yönetime 1973 darbesiyle, Zahir Şah'ın izlediği politikaların Sovyet etkisini tırmandırmasına tepki olarak tekrar aktif siyasete atılan Muhammed Davut Han gelmiştir (Hüseyin vd., 1982: 108). Davut Han, ülkenin yönetim biçimini cumhuriyete çevirmiş ve Moskova'dan uzaklaşarak ABD'ye yakınlaşmıştır (Akhlaq, 2015). Afganistan Cumhuriyetini kurmuş ve kendini kurucu başkan ve başbakan ilân etmiştir (Hüseyin vd., 1982: 108). İlk cumhuriyetçi diktatör olan Muhammed Davut Han, 1977'de tek partili cumhuriyeti düzenleyen anayasayı yürürlüğe koymuş, devlet merkezli ekonomik kalkınma ve sosyal reformları getirmiştir (Cronin, 2002: 7). Üzerinde durduğu reformlardan birisi toprak reformu olmuştur. Davut'un reformlarını halka anlatmaya gönderdiği gençlerin solcu olmaktan başka bir niteliklerinin olmaması ve rüşvet ve yolsuzluklara bulaşmaları nedeniyle reform başarıya ulaşamamıştır. Davut, iç politikada komünistleri yanından uzaklaştırırken dış politikada da ABD, İran ve Pakistan ile ilişkileri geliştirmiştir (Oğuz, 2001: 87-92). Uyguladığı politikalar ordu ve milliyetçi polis şeflerince desteklenmiştir (Hüseyin vd., 1982: 108).

Muhammed Davut Han'ın dış politikada Sovyetlerden uzaklaşması Sovyetlerin ve ülke içinde oluşan komünizm yanlısı muhalefetin tepkisini çekmiştir. Sovyetler Birliği ve uydularına gönderilen ve birer Rus ajanı olarak geri dönen öğrenciler ülkede devrim yapma azmi içindedir. 1973 ve 78 yıllarında gerçekleşen ihtilallerin baş aktörleri bu kişilerdir (Oğuz, 2001: 74). 1978'de Davut'un Afgan ordusu tarafından devrilip yerine Sovyet yanlısı Taraki'nin getirilmesi toplumun bazı kesimleriyle yönetimi karşı karşıya getirmiş, yönetimin arkasına aldığı Sovyet desteği nedeniyle direniş başarılı olamamıştır (Karacasulu, 2011: 38). Davut sonrası yönetime gelen Afganistan Demokratik Halk Partisi cumhuriyet yönetimini halk cumhuriyetine dönüştürmüştür (Akhlaq, 2015).

1978 komünist ihtilalinden sonra ilk Cumhurbaşkanı Taraki olmuştur (Karacasulu, 2011: 38). Taraki liderliğinde yönetime gelen komünistler, Davut zamanında göreve getirilen vali, devlet memuru, profesör ve diplomatların yerine vasıfsız partilileri getirmiştir (Oğuz, 2001: 111, 115). Toprak reformu bu dönemde de gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Kadın hakları ve toprak taksimatına yönelik reformları İslamcılarının ve yerel toprak ağalarının tepkisini çekmiştir (Cronin, 2002: 7). Zenginden alınıp fakir çiftçiye dağıtılan araziler, muhafazakâr ve geleneklerine bağlı Afgan halkı tarafından reddedilmiş,

arazileri sahiplerine iade etmeyenler ise toplum tarafından dışlanmışlardır. Başlık parasının kaldırılması, zengin ailelerin kızlarının zorla genç sosyalistlerle evlendirilmesi halkın tepkisini çeken bir diğer gelişmedir (Oğuz, 2001: 111, 117). Sosyalistlerin dini reddeden yaklaşımları da halkın tepkisine neden olmuştur. Taraki iktidara geldiğinde komünist rejimi İslâm dostu olarak lânse etmeye çalışmış olsa da toprak reformu ve bayrağın rengini sosyalist kızılina çevirmesi gibi değişiklikler ülkede isyana neden olmuştur (Hüseyin vd., 1982: 113). Toprak reformu, kadınların yönetime getirilmesi gibi sol devrim niteliğinde değişikliklere karşı artan tepki, İslâmî Hareket'in kıvılcımı olmuştur (Katzman, 2014: 2). 1978'de başlayan ayaklanma 1979'da Sovyet işgaliyle sonuçlanmıştır (Soyyer, 2002: 57- 60).

4.2. Sosyalist Modernleştirme Dönemi

Ülkede gerçekleştirilmek istenen komünist devrime karşı başlayan ayaklanmanın Afgan hükümetince bastırılmaması dolayısıyla Sovyetler ülkeye müdahale etmiştir. İşgale karşı oluşan mücahit direnişi 1989'da Sovyetler ülkeyi terk edene kadar devam etmiştir.

Sovyetler, Afganistan'a müdahale sonrasında ülkeyi modernleştirme çalışmalarına girişmiştir. Sosyalist modernleşme sürecinde de 1920'lerde Amanullah Han reformları ve 1970'lerde Davut Han reformlarında görüldüğü gibi eğitime vurgu yapılmış, toprak reformuna teşebbüs edilmiş ve kadın modernleşmenin sembolü olarak görülmüştür (Suhrke, 2007: 1295). Washington ve Bonn gibi güçlerden farklı olarak Moskova, Afganistan için gerekli olan tarımsal ve endüstriyel kalkınma için gayret göstermiş, endüstriyel altyapı tesisleri inşa etmiştir. Özellikle 1973 askeri müdahalesi sonrasında Afganistan'a yardımları artırmıştır. Karayolu ulaşımı alanında çalışmalara ağırlık vermiş, ulaşımın bugün de kilit noktasında bulunan köprüler, yollar, tüneller ve belli başlı birkaç fabrika Sovyetler döneminde yapılmıştır. Afganistan'ın yeni komünist yöneticileri Moskova ile irtibata geçerek Afganistan'da Sovyet Askeri İstihbarat Örgütü (KGB), Dışişleri Bakanlığı (MVD) ve Genç Komünistler Birliği (VLKSM) gibi kurumların kopyalanmasını talep etmişlerdir (Nunan, 2013: 2, 3). Bu kurumların oluşturulması için Sovyet danışmanlar ülkeye gönderilmiştir.

Diğer sol devrimlerin aksine Afgan sosyalist devrim teşebbüsü, karşısında Afgan köylüsünü bulmuştur. Sovyetler Birliği tarafından gerçekleştirilen modernleşme çalışmaları ekonomik anlamda olumlu olmakla birlikte, sosyolojik anlamda Afgan toplumuna uymamıştır. Ulus yapısının henüz gelişmediği ilkel kabile yapısına sahip Afganistan'a, toplumsal etüt yapmadan sosyalizm getirme çabası halkın isyanıyla son bulmuştur. Afgan komünistlerin laik eğitimi ve kadının özgürleştirilmesini hedef alan politikası, kırsalın geleneklerini bilmeyen kentli solcuların elinde kendisine karşı reaksiyon yaratmış ve isyana dönüşmüştür (Cronin, 2002: 12). Toplumsal değerlerin ve özellikle dinin Sovyetlerce hedef alınması toplumsal başkaldırıyı ülkeye yaymıştır.

Sosyalist modernleştirme adına girdiği Afganistan'da beklemediği şiddete bir dirençle karşılaşan SSCB'nin sonraki politikası halkı yıldırma olmuştur. Halk, evlerini ve arazilerini terk ederek mülteci durumuna düşmüştür. Halkın % 80'inin tarımla hayatını kazandığı ülkede sulama kanallarının tahrip edilmesi, meyveliklerin tahrip edilmesi ve tarım arazilerinin mayınlanması tarım ve hayvancılığı yok etmiştir. İşgalle birlikte ülkenin sınırlı sayıdaki aydın ve eğitilmiş kesimi ceza evine konmuş, ülkeyi terk etmiş veya öldürülmüştür. Ülkenin güçlkle ayakta duran ekonomisi tamamen çökmüştür. Savaş boyunca

sosyal ve siyasî kurumlar tahrip edilmiş, ordu, siyasî partiler, üniversiteler, dini hiyerarşi ve medya tahrip edilmiş, toprak sahibi elitler, kent kapitalistleri, subaylar, istihbarat birimleri, ulema ve kabile liderleri de bu yıkımdan kurtulamamıştır. Savaş her şeyden önemlisi iki asırdır devam eden uluslaşma sürecini sekteye uğratmıştır (Goodson, 1998: 275).

Sovyet direnişi din tabanlı bir oluşum gibi görünse de direnişi organize eden Peşaver İttifakına bağlı kişilerin yarısından fazlası Gulbettin Hikmetyar ve Ahmet Sah Mesut gibi üniversite mezunu, din eksenli mücadele yürüten laik tabanlı Afganlardır (Cronin, 2002: 13). Savaş sonrası güç boşluğunda siyasi konumunu güçlendirmek isteyen bu liderler birbirleriyle kıyasıya mücadeleye tutuşmuş, bu mücadele ideolojik temelli olmaktan çok etnik ve din temelli olmuştur. Etnik gruplar arasında zaten gevşek olan bağlar çözülme noktasına gelmiş, karşılıklı düşmanlık ve nefret körüklenmiştir.

Sovyet Savaşı'nın bir diğer etkisi de ülkede uyuşturucu ekonomisi için ihtiyaç duyulan ortamı yaratmasıdır. SSCB ile mücadelede ihtiyaç duyduğu finansal kaynağı afyon ekonomisinden elde eden mücahit liderler, kendi aralarında gerçekleştirdikleri mücadelenin kaynağını da bu yoldan kazanma politikası izlemişlerdir. İç savaş sonrasında Taliban yönetimi de aynı kaynağı kullanmıştır ve günümüzde de uyuşturucu ekonomisi ayrılıkçı grupların gelir kaynağı olarak önemini korumaktadır.

4.3. Son Dönem Modernleşme Çalışmaları

1994'te ortaya çıkan ve 1996'da Afganistan'ın geniş bir bölümünde yönetimi ele geçiren Taliban, ülkedeki kargaşa ortamını gidermekle birlikte, yönetimi elde tuttuğu süre içerisinde ülkenin modernleşme adına o ana dek elde ettiği tüm kazanımları rafa kaldırmıştır. Özellikle kadınlar hayatın her noktasından dışlanmış, çalışma hayatından uzaklaştırılmış, kızların okula gitmesi yasaklanmıştır.

ABD ve müttefikleri ile Kuzey İttifakı'nın müdahalesiyle Taliban'ın yönetimden uzaklaştırılması sonrasında ülkeye barış ve istikrar getirmek üzere bir dizi yapısal ve işlevsel düzenlemelere gidilmesi kararlaştırılmıştır. Bu düzenlemelerin çerçevesi Aralık 2001'de Birleşmiş Milletler (BM) gündümünde gerçekleşen Bonn Antlaşması ile çizilmiştir (Suhrke, 2007: 1298). Sonraki dönemde ise 2006 ve 2010'da düzenlenen Londra Konferansları, Tokyo Konferansı, İstanbul Konferansı gibi gelişmelerle yeniden yapılanma ve modernizasyon sürecine yön verilmiştir. Yeniden yapılanma kapsamında idari ve siyasi alanda bazı düzenlemelere gidilirken, yönetim yapısında yer aldığı halde işlevini yitirmiş olan kurumları yeniden kazanmak için işlevsel düzenlemelere gidilmiştir.

Afganistan'ın modernleşmesi ve devletin yeniden inşasında izlenecek yol 2006 tarihli Londra Konferansı'nda gündeme gelen ve sonraki yıllarda tekrar ele alınan Afganistan Ulusal Gelişim Stratejileriyle (AUGS) belirlenmiştir. Bu konferansta Afganistan'ın sorunları güvenlik, yönetim-kamu düzeni ve insan hakları, sosyal ve ekonomik büyüme olmak üzere üç ana başlıkta toplanmıştır. AUGS'nin altyapı ve doğal kaynaklar, eğitim, sağlık, tarım ve kırsal gelişme, sosyal koruma, ekonomik büyüme ve özel sektörün geliştirilmesi olarak sıralanan altı sütun üzerinde yürütülmesi gerektiği dile getirilmiştir. Hedefler ise ulusal boyutta istikrarın kazanılması, kolluk hizmetlerinin güçlendirilmesi, kamu düzeninin sağlanması, her Afgan vatandaşı için kişisel güvenliğin sağlanması, yönetim, insan hakları, kamu hizmetlerinin sağlanması, hesap verebilir hükümet teşkili, yoksulluğun giderilmesi, özel sektör merkezli piyasa ekonomisini hedefleyen sürdürülebilir kalkınma biçiminde sıralanmıştır (ANDS 2008 – 2013).

4.3.1. Güvenlik Reformu

Afganistan Sovyetler Birliği ile yaşadığı on yıllık savaş, iç savaş, Taliban dönemi ve sonrasında yaşanan yeniden yapılanma süreçlerinde siyasi sınırlarında vatandaşlarına uluslararası standartlarda bir güvenli çevre sunamamıştır. Bölgesel ve küresel güçlerin ülkenin siyasi dinamiklerini etkileyen formal ve informal gruplara destek vermesi, coğrafi yapı, merkezi yönetimin otorite tesis edecek güce sahip olmaması, rüşvet, yolsuzluklar ve uyuşturucu ekonomisi ülkede güvenliğin önündeki engellerdir.

2001 müdahalesi sonrasında tasarlanan yeniden yapılanma programının öncelikli hedefi ülkede kamu düzeninin sağlanması olmuş, bu doğrultuda muhalif silahlı grupların etkisinin kırılması, Afgan Ulusal Ordusu ve Afgan Ulusal Polisi'nin nitel ve nicel olarak iyileştirilmesi, dış yardımların önemli bir kısmının güvenlik sektörüne ayrılması gibi düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. ABD ve İngiltere'nin Afganistan'a müdahalesinden iki ay sonra, 20 Aralık 2001'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), Uluslar arası Güvenlik ve Yardım Kuvveti'nin (International Security Assistance Force- ISAF) kurulması ve Afganistan'da görevlendirilmesi kararını almış ve müdahalenin yasal zemini bu tarihte oluşmuştur. 2002'nin başında ülkenin yeniden yapılandırılması çerçevesinde ABD; Afgan Ulusal Ordusunu ve Savunma Bakanlığını, Almanya; Afgan Ulusal Polisini, Japonya; silâhsızlanma, terhis ve re-entegrasyon sürecini, İtalya; hukuk sistemini ve İngiltere; uyuşturucu ile mücadele çalışmalarını desteklemeyi kabul etmişlerdir. Haziran 2005'te Yasadışı Silâhlı Grupların Dağıtılması Programı uygulamaya konmuş Mart 2011'e kadar 1800- 2000 arası grup dağıtılmış, silâhları toplanmış ve 300 Bin Dolar gelir sağlanmıştır (Wijeyaratne, 2008: 19). 2006 yılında üzerinde uzlaşılacak Afganistan Kompaktı ile 2010 sonuna kadar ordu ve polis teşkilatının etnik yapı olarak dengelenmiş, ulusal saygınlığı olan, hesap veren, örgütlü, eğitilmiş, teçhizatı tamamlanmış ve ülkenin güvenlik ihtiyacını karşılayacak hale gelmesi karara bağlanmıştır. Afgan ulusal güvenlik birimlerinin yetersiz kalması nedeniyle 2006 yılının Ekim ayında ise ISAF, ülke çapında güvenliği sağlama misyonunu almıştır (Katzman, 2014: 22).

2010 yılında düzenlenen Kabil Konferansı'nda Karzai'nin, 2014 sonuna kadar Afgan güvenlik güçlerinin ülke genelinde kontrolü ele alacak güce kavuşacakları yönündeki açıklaması damgasını vurmuştur. Kabil Konferansı'nda uluslararası toplum ve Afganistan yönetimi tarafından 2014 itibarı ile ülkedeki güvenliğin Afgan güçlerine tam devri konusunda anlaşmaya varılmıştır. Kasım 2010'da ise ABD Başkanı Obama, ABD'nin Afganistan'daki askerlerini 2014 itibarı ile tamamen geri çekeceği kararını açıklamıştır (ALJAZEERA, 24.10.2014)

NATO müttefikleri de 2014 sonuna kadar güvenlik alanında tüm yetkileri Afgan ordusu ve polisine devretmeyi planlamış, plan doğrultusunda, 2011'de bazı bölgelerde devir başlamış ancak 2002-2010 döneminde yapılan dış yardımların yarısına karşılık gelen 29 milyar doları kullanan ordu ve ulusal polis ülkede kamu düzenini sağlayamamıştır (ICG, 2011: 1).

2014 yılında ise ülkede Taliban ve Hakkani grupları başta olmak üzere Leşkeri Tayyibe ve (Irak Şam İslam Devleti) IŞİD'in yasadışı faaliyetleri görülmektedir. ISAF'ın misyonu ise Kararlı Destek Gücü'ne (Resolute Support- RS) dönüşmüş, Fransa askerlerini geri çekmiş, ABD ise kuvvetlerini çekmeyi bir müddet daha ertelemiştir. 2014 yılı sonunda Türkiye ülkenin dışa açılan tek kapısı olan

Uluslararası Hamid Karzai Hava Limanı ve Kabil hava sahasının işletme ve güvenlik sorumluluğunu devralmıştır.

2001'den bu yana ülkede kamu düzeninin sağlanması hususunda önemli mesafe alınmakla birlikte ülkenin özellikle güney kesimlerinde merkezi hükümete bağlı güvenlik kuvvetlerinin kontrolü tam ele alamadığı görülmektedir. Ülkede güvenliği sağlama görevi bulunan Afgan Ulusal Ordusu, Afgan Ulusal Polisi, Afgan Sınır Polisi, İçişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Ulusal Güvenlik Direktörlüğü (The National Directorate of Security-NDS) gibi çok sayıda birim vardır. Bu birimler arasında koordinasyon yoktur, iletişim beklenen düzeyde gerçekleşmemektedir, rekabet ve karmaşık çıkar ilişkileri bilgi paylaşımını ve ortak reaksiyon göstermeyi engellemektedir.

4.3.2. Siyasi Reformlar

2001 Bonn Sözleşmesiyle batılı değerler olan demokrasi, çoğulculuk ve sosyal adalete ilaveten İslam dininin gerekleri tasdik edildikten sonra liberal ve anayasal demokrasiye geçiş, tek ordu, insan haklarına saygı ve kadın haklarına saygı konuları yeniden yapılanma kapsamına dahil edilmiş ve Weberyen model esas alınmıştır (Suhrke, 2007: 1298). 22 Aralık 2001 ile 13 Temmuz 2002 arası dönemde ülkeyi yönetecek bir geçici yönetiminin teşkili kararlaştırılmıştır. 11 Haziran 2002'de Kabil'de, Afgan Aşiretlerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan Loya Jirga (Büyük Meclis), toplantıda Karzai'yi devlet başkanı seçmiştir. Karzai, kabinesinde Kuzey İttifakı temsilcilerine ağırlık vermiştir. 2003'te toplanan Loya Jirga tarafından onaylanan ve Bonn Sözleşmesi'nde belirlenen yol haritası çerçevesinde, ülkenin siyasî gelişimini, özel mülk ve piyasa ekonomisinin tesis edilmesini, kadınlara siyasi katılma hakkı tanınmasını içeren anayasa, aynı yıl içinde yürürlüğe girmiştir (Mutanoğlu, 2006: 53- 55).

2004 yılında ise batılı değerleri içinde barındırmakla birlikte İslam'a da vurgu yapan anayasa yürürlüğe girmiştir. Yeni anayasa içerdiği düzenlemeler bakımından modern bir görüntü çizmektedir. Anayasanın öncelikli vurgusu; bağımsız, üniter ve bölünmez bir İslâm Cumhuriyeti üzerinedir. İslâm'ın esaslarına aykırı hiçbir kanunun olamayacağı açıkça belirtilmiştir. Evrensel insan haklarına saygı başlangıçta belirtilen hususlardandır. Yasama, yürütme ve yargı erkleri ayrılmış, yargının bağımsız olacağı düzenlenmiştir. Anayasa cumhurbaşkanının yetkilerini geniş tutmak, eyaletlere geniş yetki vermek, Peştuca ve Darice'yi ülke genelinde, diğer dilleri ise o dilin konuşulduğu eyaletlerde üçüncü bir resmi dil yapmak gibi düzenlemelerle federal yapıya dayalı başkanlık sistemini andırsa da başlangıçta üniter yapıyı açıkça düzenlemesi nedeniyle ülkede federal bir yapının varlığından bahsedilemez.

Yasama organı olan Ulusal Meclis, Parlamento (Meshrano Jirga) ve Temsilciler Meclisi'nden (Wolesi Jirga) oluşan ikili yapıdadır. Yasama organı kanun çıkarma yetkisine sahip tek kurum olduğu halde bazı ulusal meselelerde yerel meclis temsilcilerinin de katıldığı Loya Jirga'nın söz sahibi olması, Ulusal Meclisin yetkisini gölgelemektedir. Erkların yetkileri ve ilişkileri dikkate alındığında, ülkede oluşturulan yapı bir yarı başkanlığı çağırıştırırsa da ülkenin kendi özelliklerine münhasırdır.

Yürütme erki ise cumhurbaşkanı başkanlığındaki bakanlardan oluşur. Cumhurbaşkanı, Afganistan İslâm Devleti'nin başıdır. Anayasa'da belirlenen sınırlamalar dâhilinde yasama, yürütme ve yargı alanında yetki sahibidir ve en fazla iki dönem seçilebilir.

Anayasa'da yargı erkinin bağımsız olduğu, hâkimlerin hür iradeleri ile anayasaya ve yasalara, burada bir düzenleme bulamamaları durumunda, anayasanın çizdiği sınırlar dahilinde Hanefi öğretisine, kişilerin Şii olması durumunda ise Şii öğretilerine dayalı karar vermeleri düzenlenmiştir. Anayasada güçler ayrılığı düzenlenmiş olsa da Karzai'nin cumhurbaşkanı olduğu dönemde uygulama bu şekilde olmamıştır. Cumhurbaşkanı sahip olduğu yetkilerin dışında hareket etmektedir. Örneğin, bakanların Ulusal Meclis tarafından onaylanması sonrası göreve getirilmesi gerekirken Karzai bir dönem bakanlardan bazılarını meclis onayı olmadan görevde tutmuştur. Hâkim ve savcılarının görevden alınması ve yerlerinin değiştirilmesi belirli anayasal ilkelere bağlı iken keyfi yer değiştirmeler ve görevden almalar görülmüştür.

Taliban rejiminin yıkılmasından sonra siyasi partiler tekrar gündeme gelmiş, geçmişini anayasacılık hareketi geleneğine dayandıran pek çok siyasi parti ortaya çıkmıştır (Ruttig, 2011: 7). 2003'te çıkarılan Siyasî Partiler Yasası ile tüm siyasî grupların parti olarak kayıtlarını yaptırmaları düzenlenmiştir. 2005 seçimlerine 86 parti katılmıştır. Taliban sonrası dönemde ülkede siyasî parti sayısı 110'dur. 2009 cumhurbaşkanlığı ve eyalet konseyi seçimlerine ise 100'ün üzerinde parti katılmıştır (NDI, 2011: 1,2). 2009'da siyasî partilere ilişkin kanunda yapılan değişiklikle, en az 10 bin imza ile 22 eyalette teşkilatlanma uygulaması getirilmesi sayıyı 21'e düşürmüştür (Katzman, 2014: 5). Kanun değişikliği nedeniyle 2010 yılında yapılan seçime gerekli kanunî şartları taşıyabilen yalnızca 5 parti katılabilmiştir (NDI, 2011: 6). 2012'de teşkilatlanılacak eyalet sayısının 20'ye indirilmesi ile parti sayısı 2013'te 56'ya çıkmıştır (Katzman, 2014: 5).

Ülkede siyasi anlamda birçok yenilik gerçekleştirilmekle birlikte siyasi sınırlar dahilinde egemenlik kullanma yetkisi tamamen Afgan hükümetine ait değildir. Sömürgeciliğin "extra territoriality" olarak adlandırılan ve ev sahibi devletin sınırları dahilinde faaliyet yürütürken onun yasalarından bağımsız olma durumu NATO müdahalesi sonrasında Afganistan'da da uygulanan hükümdür. Afganistan'da görev yapan NATO personeli ülke içinde gerçekleştirdikleri suç teşkil eden eylemleri dolayısıyla kendi ülkelerinin yasal mevzuatlarına tabidirler ve BMGK'nın Afganistan'a yönelik almış olduğu 1444 Sayılı Karar'da ISAF güçlerinin otorite tesisi için her tür tedbiri alabileceği belirtilmiştir.

ABD müdahalesi sonrasında oluşturulan yeni yapıda, Peştuların Taliban ile birlikte yönetimden uzaklaştırılmaları iç dinamikleri temelden etkilemiştir. Bir diğer husus ise Afgan geleneksel toplum yapısında ağırlığı olan han, molla ve yaşlıların yerini alan mücahit komutanlar, savaş ağaları ve savaşçılar gibi kesimlerin, yetkilendirilmek suretiyle yeni yapıya entegre edilmesi, marjinalleşenlerin ise etkisizleştirilmesi politikasıdır (Sexton, 2012: 69). 2006-2007 yıllarında parlamentoda ve devletin çeşitli birimlerinde teknokratlar ve modernistler bulunmasına rağmen Karzai'nin onların yerine eski savaş ağalarını, muhalifleri, isyancıları, yerel ileri gelenleri polis şefliği, danışmanlık gibi üst düzey kadrolara ataması gerek ülke içinden ve gerekse BM, ABD, AB, Japonya gibi ülke ve kuruluşlardan eleştiri almıştır (Suhrke, 2007: 1299). 2014'te gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrasında hükümet, bakanlıkların taraflar arasında paylaşılabilmesi nedeniyle yaklaşık 6 ay kurulamamış ve bu süreçte ülkede ayrılıkçı grupların eylemlerinde artış yaşanmıştır.

Ülkenin siyasi bütünlüğe kavuşması için uluslararası toplum demokratik prensiplere bağlı bir merkezi hükümetin oluşturulmasını desteklemelidir. Bu prensipler seçimlerin serbest yapılmasıyla

sınırlanılmayıp ülke çapında toplumun kendi kendini yönetebildiği, geleneksel şura ve jirgaların aktif olarak kullanıldığı yetki paylaşımına dayanmalıdır (Shahrani, 2009: 11).

4.3.3. İdari Reformlar

2001 sonrası yeniden yapılanma kapsamında getirilecek idari değişikliklerin çerçevesi Bonn Sözleşmesi ile çizilmiştir. Almanya'da, Taliban dışındaki etnik, siyasi ve dini grup temsilcilerinin katıldığı toplantı sonrasında imzalanan ve BM Barış Gücü kurulmasını da içeren sözleşme ile başkan, loya jirga, Afganistan yüksek mahkemesi ve diğer yargı kurumlarını içeren geçiş yönetiminin oluşturulması ve bu Loya Jirga'nın geçiş dönemi hükümetini seçmesi düzenlenmiştir. Yargı erki yüksek mahkeme merkezli ve bağımsız olacaktır. Geçiş hükümeti, BM desteğinde, İslâmî kurallar, uluslararası standartlar, hukukun ruhu ve Afgan geleneklerine bağlı bir adalet komisyonu oluşturacaktır. Genel seçimlere hazırlık amacıyla seçmen kayıtlarının düzenlenmesi, mücahitlerin ordu ve diğer güvenlik güçleri bünyesinde istihdam edilmesi, BM, uluslararası toplum ve bölgesel kuruluşların terör uyuşturucu ekim ve kaçakçılığının önlenmesi, haşhaşa alternatif tarım ürünleri için Afgan çiftçisine malî ve teknik destek sağlaması karara bağlanan diğer hususlardır (UN, 2001). Bu doğrultuda Peştu aşireti lideri Hamid Karzai tarafından ilk altı ay için yeni hükümet kurulmuştur.

21-22 Ocak 2002'de gerçekleştirilen Tokyo Konferansı'nda, Afganistan'da uzlaşma, yeniden yapılanma ve büyümenin sağlanması noktasında Bonn Konferansı'nda ortaya konan hedefleri gerçekleştirmek için Afgan yönetimine fırsat tanınması ve uluslararası yardımların tedariki hususları karara bağlanmıştır. 2001 Bonn Sözleşme hükümlerinin başarıyla tamamlanmasını takiben 2005 Londra Konferansı çerçevesinde, devlet kurumlarının kapsamlı biçimde yeniden tesisi, narko- mücadelede bölgesel işbirliğine girme hususları yeni hedefler olarak belirlenmiştir (ANDS: 1, 2).

2004 tarihli anayasada yönetimin merkezi idare ve yerel yönetimlerden oluştuğu, merkezi yönetimin başında bir bakanın bulunduğu birimlerine ayrılacağı, yerel yönetimlerin ise eyalet bazında örgütleneceği, alt birimlerinin nüfus, coğrafya, sosyal ve ekonomik durum etkenlerine bağlı olarak yapılandırılacağı düzenlenmiştir. Her eyalette üyeleri o eyaletin sakinleri tarafından seçilecek bir eyalet konseyinin oluşturulacağı belirtilmiştir. Yerel hizmetlerin gerçekleştirilmesi için ise belediye teşkilatlanmasına gidileceği ifade edilmiştir.

2006 yılında kurumsal yapılanma ve gücünü iyileştirme amacıyla Ulusal Gelişim Stratejisi uygulamaya konmuştur, güvenlik, yönetim, ekonomik büyüme ve yoksulluğun giderilmesi konularına odaklanılmıştır (Nassif vd. 2013: 23). Aynı yıl yeni ulusal meclis göreve başlamış, yüksek mahkemeler ve ulusal bütçe teşkil edilmiş, eyalet yönetimleri revize edilmiştir. Yolsuzlukla mücadele ile görevlendirilen yeni bir başsavcılık makamı tesis edilmiş, yerel yöneticiler yeniden adlandırılmıştır (ANDS: 2).

Gerçekleştirilen düzenlemelere rağmen ülkenin yönetsel yapısı beklenen düzeye gelememiştir. Vizyon farklılığı ve belirli bir planlamadan yoksunluk nedeniyle, ülkede hükümet görevini aynı anda icra eden birbirinden farklı, formel veya enformel dört farklı hükümet vardır. Bunların birincisi ABD temsilciliği ve ordusu, ikincisi BM ve ISAF, üçüncüsü Uluslararası hükümet dışı organizasyonlar, Dünya Bankası (DB), Uluslararası Para Fonu (IMF), Asya Kalkınma Bankası gibi örgütlerden oluşan yapı ve sonuncusu ve en zayıf Karzai Hükümeti'dir. İlk üç grup, esas yükü omuzlarında taşıyan ve tamamen

kendilerine bağımlı olan Karzai Hükümeti'nin taleplerini dikkate almamaktadırlar. Bunların dışında Taliban sonrası yönetimle de bağlantısı olan eski savaş ağalarına bağlı, silahlı güç bulunduran ve bu kurumlara hizmet veren özel güvenlik kurumları da bulunmaktadır. Bazı üst düzey kamu görevlileri veya onların yakınlarına ait olan ulusal hükümet dışı organizasyonlar ülkenin yeniden inşası sürecindeki projelerde görev almakta ve rant sağlamaktadırlar. Bu durum Afgan siyasi kültürünün bir gerçeği olup, bir asırdan fazla süredir gerçekleştirilmeye çalışılan modernleşme hareketinin bütün safhalarında görülmektedir. Bu durum barış ve istikrar getirmeye yönelik çabaları engellemektedir (Shahrani, 2009: 8).

4.3.4. Ekonomik Reformlar

Ülkede gerçekleştirilmesi gereken reformların tamamı finansal kaynak gerektirmektedir ve Afganistan bu kaynağı kendi olanaklarıyla yaratacak güçte değildir. Diğer reformların başarıya ulaşmasının ön şartı ekonomik reformlarda başarıdır. Ekonomik reformlarda ele alınması gereken hususlar ekonomik girdilerin artırılması ve kaynakların etkin, verimli ve yerinde kullanılmasıdır. Ekonomik yapılanmanın prensipleri Nisan 2002 tarihli Ulusal Gelişim Çerçevesi, 2004 tarihli Afganistan'ın Geleceği, Ocak 2006 tarihli Afganistan Kompaktı ve 2006'ların başında belirlenen Afganistan Ulusal Gelişim Stratejisi gibi belgelerle çizilmiştir (Suhrke, 2007: 1299).

Afganistan ekonomisi tarım gelirleri ve dış yardımlarla ayakta kalmaktadır. Tarım; istihdam ve gelir artışında önemli bir kalemdir. Sektörde çalışan işgücü 2012 rakamlarıyla, toplam işgücünün % 60'ını oluşturmaktadır. Küçük çaplı aile işi olarak işleyen tarım sektöründe üretim, ailenin ihtiyacı kadar yapılabilmektedir (Nassif vd., 2013: 20). Sulu tarıma geçmek için baraj ve sulama kanalı inşaatları devam etmektedir. Önceki yıllarda olduğu gibi 2001 sonrası yeniden yapılanma döneminde de ülkeye dış yardımlar gelmeye devam etmiştir. 2004 Uluslararası Afganistan Konferansı'nda 8,3 milyar dolar, 2006 Londra Konferansı'nda 10,4 milyar dolar yardım yapılan Afganistan, bu yardımlara rağmen 2007 yılında 178 ülke içerisinde 174'üncü sırada yer alarak Sahara –altı Afrika ülkelerinin de gerisine düşmüştür (IOM, 2008: 22). Afganlar ise diğer kurumların ihmal edilmesi pahasına ülkeye gelen yardımların güvenlik sektörüne harcanması nedeniyle etkin kullanılmadığı görüşündedirler (ICG, 2011: 14). Kağıt üzerinde ülkeye girdiği görülen para ile fiziksel olarak ülkeye giren miktar arasında fark vardır. Öncelikle güvenlik alanında kullanılan paranın önemli bir kısmı silah, mühimmat ve harp aracı alımında kullanıldığı için bu araç gereçlerin üretim ve satışını yapan ülke şirketlerine geri dönmektedir. Ülkeye işsizliği azaltacak, üretim sağlayacak büyük çaplı bir yatırım yapılmamıştır. Madenler beklenen seviyede işletilememektedir. Devletlerin hazinesinden yardım adı altında çıkan para bu ülkelere ait şirketler vasıtasıyla kar olarak geri dönmektedir.

2004 yılında getirilen anayasa ile özel sektör ve piyasa ekonomisi koruma altına alınmıştır. Devlet piyasa ekonomisi ve yasalar doğrultusunda sermaye ve özel girişimi koruyacak ve destekleyecektir. Madenler ve diğer yeraltı kaynakları ile tarihi kalıntıların devletin mülkiyetinde olduğu ve bunların kullanım hakkının yasalarla belirleneceği hususu da anayasada düzenlenmiştir.

2006 sonrası ekonomik stratejilerin belirlendiği Afganistan Ulusal Gelişim Plânı (AUGP), güvenli bir ortam sağlamak suretiyle yatırım miktarını artırarak, işgücünü, yatırımcıları, finans kaynaklarını ve doğal kaynakları etkin biçimde kullanmayı hedef almıştır (ANDS: 39). Yatırımların etkin

ve yerinde yapılmasının önünde birçok engel vardır. Örneğin ulaştırma ve inşaat alanındaki yardımların şeffaf yöntemlerle yerinde kullanılmak yerine bazı ajanslar vasıtasıyla birkaç Afganlı şirkete yönlendirilmesi amaca ulaşmayı engellemektedir (ICG, 2011: 14). Diğer bir husus da her seviyede ve sektörde yetişmiş nitelikli insan gücüne duyulan ihtiyaçtır.

Afganistan Kompaktı'nda gelişim stratejisi kapsamında birtakım kararlar alınmıştır. Kamu yatırımları altyapı ve doğal kaynaklar, eğitim, sağlık, tarım ve kırsal kalkınma, sosyal korunma ve ekonomik yönetim ve özel sektörün geliştirilmesi alanlarında yapılacaktır. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar neticesinde ülkede 2002'de 500 bin olan internet kullanıcısı sayısı 2013'de 2,5 milyona yükselirken, 5.000 ABD Doları/MB olan kullanım ücreti ise 97 ABD Doları/MB'a düşmüştür. Ülkede 3G lisansına sahip üç iletişim şirketi hizmet vermeye başlamıştır (Nassif vd., 2013: 5).

Beş milyon mülteci yurtlarına geri dönmüştür. 2002 yılında 700 ABD doları olan Kişi başı ulusal gelir 2011'de ikiye katlanarak 1400 ABD Doları'na çıkmıştır. 2006'da 6,28 olan GDP, 2014'te 20,31'e yükselmiş, 2015 içerisinde ise 20,84 seviyesinde seyretmektedir (TRADINGECONOMICS, 29.09.2015). Bugüne dek görülmediği kadar fazla insan temiz su, sağlık, eğitim ve elektrik hizmetine sahip olmuştur. Çocuk ölümü oranı % 40, bebek ölümü % 30 azalmıştır (House of Commons, 2014: 28). Yollar, köprüler, sulama kanalları yapılmış, yaşam süresi uzamıştır. Yapısal düzenlemeler gerçekleştirilmiş, kamu düzeni sağlanmıştır (BMZ, 2014: 6). Yeterli seviyede olmasa da madenler işletilmeye başlanmıştır.

Asya Gelişim Bankası tarafından finanse edilen Mezar-ı Şerif ve Özbekistan'ın Hairatan kenti arasındaki 75 km.lik demiryolu hattı aktif olarak kullanılmaktadır (AFRA, 08.10.2015). Türkmenistan, İran, Pakistan ve Tacikistan'la demiryolu ulaşımı tesis etmek için projeler de hayata geçirilmiştir. Kandahar ve Helmand'a inşa edilen enerji üretim tesisleri sayesinde halkın elektrik kullanma oranı % 6'dan 28'e yükselmiştir. Ülkenin Herat, Kabil, Kandahar, Celalabad ve Mezar-ı-Şerif eyaletlerini birbirine bağlayan Afgan Ring Yolu'nun da dahil olduğu 2000 km.den fazla yol yapılmış veya tamir edilmiştir. Böylece ülke nüfusunun % 80'den fazlası bu Ring Yolu'na 50 km.lik mesafe içine çekilmiştir (USAID, 08.10.2015). Ülkede beş adet uluslararası uçuşa açık havaalanı, 16 tane de ülke içi uçuşlara açık hava alanı vardır.

4.3.5. Eğitim Reformu

Afganistan'da eğitim alanında yaşanan geri kalmışlık Habibullah Han'dan itibaren her dönem hissedilmiş, iç savaş ve Taliban dönemi dışında iyileştirme arayışı yaşanmıştır. 2001 sonrası yapılan süreçlerin üzerinde durduğu hususlardan biri de eğitim olanaklarının iyileştirilmesi ve nitelikli insan gücünün oluşturulmasıdır. Bu bağlamda dışarıdan danışmanlar getirilmiş, kız okulları açılmış, yurtdışına öğrenci gönderilmiştir. Eğitim alanında devlet okulları yanında uluslararası kuruluşlar ve hükümet dışı organizasyonların faaliyetleri de görülmektedir. 2007'de uygulamaya konan ve eğitimin iyileştirilmesine dönük çalışmaların çerçevesini çizen Literacy for Empowerment (LIFE) inisiyatifi ile ulusal çapta eğitim kurumlarının eş güdümü ve hedeflere ulaşma amaçlanmıştır. Bu çerçevede Ulusal Okuryazarlık Eylem Planı uygulamaya konmuştur (ANLAP: 4). 2001'den itibaren hizmete sunulan 20 bin yeni nesil okul sayesinde çocukların eğitim olanaklarına ulaşması kolaylaşmıştır. 2001'de tamamı erkek olmak üzere 1

milyon olan ilkokul öğrencisi sayısı 2013 yılında % 39'u kız olmak üzere 8 milyona yükselirken 2007'de 110 bin olan öğretmen sayısı ise 187 bine çıkmıştır ve bunların % 32'sini bayan öğretmenler oluşturmaktadır. Ortaokul öğrenci sayısı ise 2001'de 10 bin iken 2013'te 266 binin üzerine çıkmıştır. 2001'de 8 bin olan yüksek öğretim öğrenci sayısı 2013'te 132 bine yükselmiştir (EFA, 2015: 2).

2003 sonrası on yılda eğitim olanaklarında yaşanan artış ve elde edilen başarıya rağmen ülke nitelikli insan gücü bakımından henüz yeterli seviyede değildir. 16 yaş ve üzeri her dört erkekten sadece biri okuma yazma bilmekte veya bir okuldan mezun durumdadır. Bu durum fiziki sermayenin büyümesini engellemekte, yatırımların karını düşürmekte, yeni teknolojilerin girişini engellemektedir (Nassif vd., 2013: 20). Özellikle yurtdışına eğitim maksatlı gönderilen öğrencilerin büyük bölümü ülkesine geri dönmemekte, geri dönenler ise liyakat yerine kayırmacılığın ön planda olduğu sistemde yeteneklerini kullanabilecekleri bir göreve gelememektedirler. Kent merkezlerindeki gençlerin ilgi duydukları alan İngilizce kurslarıdır. Bu kurslara popülarite kazandıran husus ise yurt dışına iltica taleplerinde ilk şart olan yabancı dil unsurunu elde etmektir. Ülkede son dönemde eğitimin önemini diğerlerine nazaran daha içleştirmiş olan etnik kesim, Şii olmaları dolayısıyla ikinci sınıf kabul edilen ve tarihi süreçte toplumun alt katmanının oluşturan, beden işlerinde çalıştırılan Hazaralar'dır. Bu kesimin genç nesli bilişim ve teknoloji alanlarında aldıkları eğitimle ülke yönetiminde etkili yerlere gelmeye başlamışlardır.

Eğitim alanında yaşanan ilerlemeye rağmen yaşanan bazı aksaklıklar gelecekte ülkenin önüne önemli bir sorun olarak çıkacaktır. Öncelikle sayıca artış görülmesine rağmen okul ve öğretmen miktarları ülke içinde homojen dağılmamıştır (EFA, 2015: 100). Öğretmen ve okul sayısında artış yaşanmasına rağmen okulların büyük kesiminde temel eğitim araç gereçleri yoktur, öğretmenler ise nitelik bakımından yetersizdir. İkinci husus ise eğitimin düalist yapısıdır. Bir tarafta modern eğitim olanaklarıyla pozitif bilim alanlarında eğitim alan ve bakış açısını modern dünyaya çeviren bir kesim yaratılmakta diğer tarafta ise dar dünya görüşüne sahip köy mollaları tarafından geleneksel yöntemlerle dar dünya görüşüne sahip bir nesil yaratılmaktadır. Gelecekte bu iki kesim arasında fikir çatışmalarının çıkması ve bu itilafın ülkede var olan etnik kökene dayalı fay hattını harekete geçirmesi ihtimali güçlü görülmektedir. Ülkede modern eğitim olanaklarından Tacik, Özbek, Türk ve Hazaralar ile geleneksel yöntemlerle eğitim gören yoğunluk gösteren Peştunlar arasında zaten var olan gerilim tırmanabilir.

5. SONUÇ

Afganistan'da modernleşme çalışmaları 19. yüzyılın sonlarında Abdurrahman Han döneminde başlamış, Amanullah Han döneminde yoğunluk göstermiş, bu dönemde başlatılan reformların bir kısmı SSCB işgaline kadar etkisini göstermiştir. Ülkenin işgale uğraması sonrasında başta ulus oluşturma olmak üzere modernleşme adına elde edilen birçok yenilik yok olmuştur. İşgal sonrasında oluşan otorite boşluğunda etnik grupların kanlı mücadelesi baş göstermiştir. Taliban'ın Afganistan Türkistanı olarak adlandırılan bölge dışındaki diğer gruplar üzerinde sağladığı hâkimiyet, güvenliği sağlayacağı düşüncesiyle başlangıçta halk tarafından destek görmüş, kültürel değerleri dikkate almaması, okulları kapatması, kız çocuklarının okula gitmesini ve kadınların çalışmasını yasaklaması gibi nedenlerle desteği

yitirmiştir. ABD liderliğindeki koalisyon güçlerinin müdahalesi sonrasında Taliban yönetimden uzaklaştırılmış, ekonomik, siyasi, idari ve toplumsal alanda yeniden yapılanma çalışmaları başlatılmıştır.

Ülkede gerçekleştirilen reform çalışmaları eğitim, hukuk, güvenlik, eşitlik, toprak reformu ve ulus oluşturma alanlarında yoğunlaşmıştır. Özellikle eğitim, hukuk ve toprak reformu alanındaki çalışmalar toplum içindeki sosyal statüleri ve ekonomik çıkarları zarar görecektir olan mollalar ile araziler üzerindeki haklarını ve dolayısıyla ekonomik nüfuzlarını kaybetme endişesi taşıyan yerel ileri gelenleri endişelendirmiş, bunların yönlendirmesiyle reform çalışmalarına karşı reaksiyon oluşmuştur. Modernleşme girişimlerinde tepki gören bir diğer husus ise kadının toplumsal statüsünde gerçekleştirilmek istenen değişimdir. Toplumun özellikle kırsal kesimi, yaşanan modernleşme sürecinde her aşamada öne çıkarılan modern kadın imajını, yaşadığı yoksulluğun sebebi olarak gördüğü Batı emperyalizmi ile eş tutmakta ve reddetmektedir.

Afganistan'da modernleşmenin önünde üç temel engel vardır; ekonomik zayıflık, eğitim açığı ve güvenlik. Ülke ekonomik anlamda dış yardımlara ve tarıma dayanmaktadır. Tarım alanında iç savaşın itibaren her geçen yıl büyüyen ve günümüzde her seviyede siyasetçi ve bürokratin içinde yer aldığı karmaşık ilişkiler ağı yaratan afyon tarımı kontrol altına alınamamaktadır. Dış yardımlar ise her geçen gün azalmaktadır. Ülkede güvenliğin sağlanamaması nedeniyle madenlerin işletilmesi, sanayinin geliştirilmesi ve bu yolla istihdam yaratılması olanaksızdır. Güvenliğin olmadığı çevrede yabancı yatırımcılar yatırım yapmaya soğuk bakmaktadır. Ülkede eğitim olanaklarının yetersizliği nedeniyle her seviyede kalifiye eleman sorunu yaşanmaktadır. Özellikle, okuryazar oranının düşük olduğu kırsalda halk ülkede yaşanan gelişmeleri takip etmekten uzaktır.

Sonuç olarak, ülkede yaklaşık bir buçuk asırdır devam eden modernleşme sürecinin Taliban sonrası dönemdeki son adımını Afganistan'ın kendi olanaklarıyla gerçekleştirmesi olanaksız görülmektedir. Uluslararası toplum ülkenin gelişmesini, uyuşturucu üretim merkezi ve terör yatağı olmaktan çıkmasını istiyorsa, öncelikle ülkedeki ayrılıkçı gruplara yapılan desteği kesmelidir. Pakistan ile arasındaki sınır sorunu çözüme kavuşturulmalı, sınırlarında yuvalanan ve Afganistan'a yönelik eylem gerçekleştiren grupları engellemesi yönünde Pakistan'a baskı yapılmalıdır. Afganistan'a nakit parasal yardım yerine doğal kaynaklarını kullanabileceği yatırımlar yapılmalı, istihdam ve gelir düzeyi artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

Afra, <http://afra.gov.af/en/page/projects/completed-projects>, Erişim Tarihi: 08.10.2015.

Akhlaq, Sayed Hassan (2015), *The Crisis Of National And Religious Identity in Afghanistan Today*, <https://www.opendemocracy.net/sayed-hassan-akhlaq/crisis-of-national-and-religious-identity-in-afghanistan-today>, Erişim Tarihi: 07.09.2015.

Akkurt, Mehmet (2005), *Afganistan'ın Yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler*, IQ Yayıncılık, İstanbul.

Aljazeera, <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-afganistan-savasi>, 24.10.2014.

Amin, Saikal (1999), "Kemalizmin İran ve Afganistan'daki Etkileri", Çev.Hasan Mert, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı:14, (271-279).

Amin, Saikal (2004), *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*, London: I.B. Tauris & Co. Ltd.

Ands (2007), *Afghanistan National Development Strategy (2008 – 2013)*, A Strategy for Security, Governance, Economic Growth & Poverty Reduction.

Anlap (1012), *Tool for Sustainable Development and Key to Lifelong Learning, Afghanistan National Literacy Action Plan (2012 – 15)*, Literacy Department Ministry of Education Islamic Republic of Afghanistan.

Aziz, Mohammad Najeeb ve HARUNA, Shoji (2007), What, How and Why Happened in Afghanistan?: A Study of Political Economic History of the Early 20th Century (ss. 377-396).

BBC, <http://www.bbc.com/news/10302946>, 13 June 2010

BMZ (2014), New Country Strategy for Afghanistan 2014-2017, BMZ Strategy Paper 3.

Byrd, William (2012), *Lessons from Afghanistan's History for the Current Transition and Beyond*, Special Report 314, United States Institute of Peace.

Chua, Andrew (2013), *The Promise and Failure of King Amanullah's Modernisation Program in Afghanistan*, The ANU Undergraduate Research Journal Volume Five, published 2014 by ANU Press, Canberra, Australia.

Cronin, Richard P. (2002), Afghanistan: Challenges and Options for Reconstructing a Stable and Moderate State, *Report for Congress*, May 10.

DIS (2012), Afghanistan; Country of Origin Information for Use in the Asylum Determination Process, *Report From Danish Immigration Service's Fact Finding Mission to Kabul, Afghanistan*, 25 February to 4 March 2012.

EFA (2015), Afghanistan National Education for All (EFA) Review 2015 Report.

Erdem, Tevfik (2009), *Modernleşme, Feodaliteden Küreselleşmeye*, Lotus Yayınevi, Ankara.

Ewans, Martin (2002), *Afghanistan: A Short History of Its People and Politics*, New York: Harper Collins Publishers Inc.

GN.KUR.BŞK. (2006), *Afganistan El Kitabı*, TC. Gn.Kur.Bşk. lığı.

Goodson, Larry (1998), "The Fragmentation of Culture in Afghanistan", *Journal of Comparative Poetics*, No.18, Post-Colonial Discourse in South Asia, (269-289).

Gregorian, Vartan (1969), *The Emergence of Modern Afghanistan: Politics of Reform and Modernization, 1880–1946*, Stanford, California: Stanford University Press.

HOUSE OF COMMONS (2014), *International Development Committee Afghanistan: Development Progress and Prospects After*.

Huntington, Samuel P. (1996), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster.

Hüseyin, Seyyid Shabbir vd. (1982), *Sovyet İşgali Altındaki Afganistan*, Çev. İsmail Bosnalı, Abdullah Arslan, Bürde Yayınları, İstanbul.

ICG (2011), International Crisis Group Working to Prevent Conflict Worldwide, *Aid And Conflict In Afghanistan*, Asia Report No 210.

ISTANBUL CONFERENCE (2011), Istanbul Process on Regional Security and Cooperation for a Secure and Stable *Afghanistan*, Istanbul.

KABUL CONFERENCE (2010), *International Conference on Afghanistan*, 20 July.

Karacasulu, Nilüfer (2011), *Bölgesel Güvenlik Analizi Afganistan*, Beta Yayınları, İstanbul.

Katzman, Kenneth (2014), Afghanistan: Politics, Elections, and Government Performance, *Congressional Research Service*, February 27.

Keister, Jen, State-Building and Modernization: The Negligible Effects of Colonialism in the Great Game, <http://web.wm.edu/so/monitor/issues/08-2/5-keister.htm>, Erişim Tarihi: 07.09.2015.

Koepke, Bruce, Iran's Policy On Afghanistan The Evolution of Strategic Pragmatism, *Stockholm International Peace Research Institute*, September 2013.

Köçer, Mehmet (2008a), Atatürk İnkılabının Nadir Şah Döneminde Afganistan'ın Modernleşme Çabasına Etkisi, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/4. (556-567).

Köçer, Mehmet (2008b), Afganistan'ın Yenileşme Çabasında Atatürk'ün Düşüncelerinin Rolü, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Kasım-Aralık, (81-92).

Lau, Martin (2003), Islamic Law and the Afghan Legal System, *State Reconstruction and International Engagement in Afghanistan*, 30 May - 1 June 2003, London School of Economics and Political Science and University of Bonn.

Malik, Aqab M. (2012), *The Modernisation Process in Afghanistan — A Retrospective*, Islamabad: Institute of Security Studies Islamabad (35-43).

MDG (2010), *Afghanistan Millennium Development Goals Report 2010*.

Mohammadi, Abdullah (2014), Afganistan'ın Modernleşmesinde Türkiye'nin Rolü, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol.5, No.9, (1599-1611).

Mutanoğlu, Metin (2006), *Moğol İstilasından Amerikan İşgaline Afganistan*, İlke Yayıncılık, İstanbul.

- Nassif, Claudia, vd. (2013), *Afghanistan Economic Update Poverty Reduction, and Economic Management, South Asia Region*, The World Bank.
- NDI (2011), *Political Parties in Afghanistan, A Review of the State of Political Parties After the 2009 and 2010 Elections*, National Democratic Institute.
- Nunan, Timothy (2013), *Soviet Economic Development Policy in Afghanistan, Scholar Research Brief*, University of Oxford.
- Omar, Mohammad (1977), Social and Economic Analysis of Afghanistan in the Era of Amir Sher Ali Khan to Amanullah Khan (1868–1928) *Kabul: Monograph Submitted to Economics Faculty*, Kabul University.
- Oğuz, Esedullah (2001), *Hedef Ülke Afganistan*, Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- Overby, Paul (1992), Amanullah: The Hard Case of Reform in *Afghanistan*, Occasional Paper 31. New York: The Afghanistan Forum.
- Pauly, Christina Jones ve Nojumi, Neamat (2004), “Balancing Relations Between Society and State: Legal Steps Toward National Reconciliation and Reconstruction of Afghanistan”, *The American Journal of Comparative Law*, Vol.52, No.4, (825-857).
- Powell, G. Bingham (1990), *Çağdaş Demokrasiler, Katılma, İstikra ve Şiddet*, Çev. Mehmet Turhan, S Yayınları, Ankara.
- Price, Colin (2012), “Pakistan: A Plethora of Problems”, *Global Security Studies*, Winter 2012, Vol.3, No.1, (53).
- Rouland, Michael R. (2014), *Great Game to 9/11, A Concise History of Afghanistan's International Relations*, Washington, D.C.
- Rubin, Barnett R (1988), “Lineages of the State in Afghanistan”, *Asian Survey*, Vol.28, No.11.
- Ruttig, Thomas (2011), *Afghanistan's Early Reformists Mahmud Tarzi's Ideas And Their Influence on the Wesh Zalmian Movement*, AAN Occasional Paper.
- Sexton, Renard (2012), *Natural Resources and Conflict in Afghanistan; Seven Case Studies, Major Trends and Implications for the Transition*, Afghanistan Watch.
- Shahrani, M. Nazif ve Canfield, Robert L. (1984), *Revolutions and Rebellions in Afghanistan*, Berkeley.
- Shahrani, M. Nazif (2009), *Afghanistan's Alternatives for Peace, Governance and Development: Transforming Subjects to Citizens & Rulers to Civil Servants*, The Afghanistan Papers No. 2.
- Shir, Jawan (2010), *Afghan Nationalism: State-Elites and Historiography: 1901-1929*, History Department, James Madison University.
- Shroder, John F. (1981), *Physical Resources and The Development of Afghanistan, Studies in Comparative International Development*, (36-63).

- Soyyer, Yılmaz (2002), *Bir İdeolojinin İzdüşümü Taliban*, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- Suhrke, Astri (2007), Reconstruction as Modernisation: The ‘Post-Conflict’ Project in Afghanistan, *Third World Quarterly*, Vol.28, No.7, (1291 – 1308).
- Şaylan, Gencay (2003), *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Teijgeler, Rene (2009), Afghan Political Parties: A Short Outline, <http://www.cultureindevelopment.nl/file.php/135/Afghan%20Political%20Parties-a%20short%20outline%202009.pdf>, Erişim Tarihi: 10.09.2015.
- The London Conference On Afghanistan (2006), 31 January–1 February 2006.
- TLO (Tribal Liaison Office), *Report on the Jirga for Peace, Security and Reconciliation, (Paktia, Paktika, Khost, Logar, Ghazni and Wardak) Kabul*, Afghanistan Serena Hotel: (6-7 February 2007).
- Tradingeconomics, <http://www.tradingeconomics.com/afghanistan/gdp>, Erişim Tarihi: 29.09.2015.
- Türköne, Mümtaz’er (2009), *Siyaset*, Opus Yayınları, İstanbul.
- UN (2001), Agreement on Provisional Arrangements in Pending the Re-establishment of Permanent Government Institutions.
- USAID, <https://www.usaid.gov/afghanistan/infrastructure>, Erişim Tarihi: 08.10.2015.
- Wardak, Ali (2004), Building a Post-War Justice System in Afghanistan, *Crime, Law & Social Change*, No.41, (319–341).
- Weiner, Myron ve Banuazizi, Ali (1994), *The Politics of Social Transformation in Afghanistan, Iran, and Pakistan*, Syracuse University Pres.
- Weston, Christine (1962), *Afghanistan*, New York.
- Wijeyaratne, Surendrini (2008), “*Afghanistan: A Study on The Prospects for Peace*”, Discussion Paper Canadian Council for International Co-operation.